

UNIVERZITET U SARAJEVU
FAKULTET POLITIČKIH NAUKA
ODSJEK ZA SOCIOLOGIJU

**Tradicionalni glazbeni instrumenti i njihov kulturni utjecaj na
području Novog Šehera**

-magistarski rad-

Kandidat: Ante Kelavić

Mentor: prof.dr. Dželal Ibraković

Broj indeksa: 413/II

Sarajevo, srpanj 2023.

Sadržaj

POPIS SKRAĆENICA:.....	3
POPIS SLIKA:	4
UVOD.....	6
1. Teorijsko metodološki okvir rada	8
1.1. Definiranje problema istraživanja	8
1.2. Određenje predmeta istraživanja.....	8
1.3. Kategorijalno pojmovni sustav	8
2. Ciljevi istraživanja	12
2.1. Znanstveni cilj.....	13
2.2. Društveni cilj.....	13
3. Sistem hipoteza	13
3.1. Generalna hipoteza:	13
3.2. Pomoćne hipoteze.....	14
4. Načini istraživanja.....	14
4.1. Znanstvena i društvena opravdanost istraživanja	15
4.2. Vremensko i prostorno određenje predmeta istraživanja	15
1. TRADICIJSKA GLAZBA I NJENI INSTRUMENTI, POVIJESNE ODREDNICE I NJIHOVO OČUVANJE.....	16
1.1. Povijesni karakter nastanka glazbe i glazbenih instrumenata	16
1.1.1. Povijest glazbe i glazbenih instrumenata u Bosni i Hercegovini	17
1.2. Konvencija o očuvanju nematerijalne kulturne baštine.....	19
1.3. Materijalna i nematerijalna baština iz Bosne i Hercegovine na listama svjetske baštine.....	24
2. KARAKTERISTIKE TRADICIJSKIH GLAZBENIH INSTRUMENATA NOVOŠEHERSKOG KRAJA	25
2.1. Tradicionalni instrumenti novošeherkog područja	26
2.1. 1. Šargija	26
2.1.2 Bugarija.....	33
2.1.3 Saz.....	35
2.1.4. Dvojnice	38
2.1.5 Frula.....	40
2.1.6 Violina.....	41
2.1.7 Harmonika	45
3. TRADICIONALNI INSTRUMENTI U SVAKODNEVNOM ŽIVOTU I NJIHOV KULTURNI UTJECAJ NA PODRUČJU NOVOG ŠEHERA	49
3.1. Rođenja djece, rođendani i imendani	49
3.2. Vjerski blagdani i državni praznici	50
3.3. Sijela i prela	51

3. 4. Svadbe	52
3.4.1 Svatovske pjesme novošeherskog kraja.....	52
3.5. Radovi na polju.....	58
3.6. Utjecaj tradicionalnih instrumenata na kulturni život u novošeherskom kraju.....	59
3.6.1. Snimanje zvučnih i video zapisa	59
3.6.2. Organizacija tečaja za tradicionalne instrumente	61
3.6.3. Tradicionalne kulturno-zabavne manifestacije novošeherskog kraja.....	64
4. ZAKLJUČACI I PREPORUKE	67
5. LITERATURA	71
6. PRILOZI: INTERVJUI SA IZVOĐAČIMA I PROIZVOĐAČIMA	74
6.1. prilog broj 1. Marica Filipović-Mara Danušina	74
6.2. Prilog broj 2. Petar Budimir	76
6.3 Prilog broj 3. Ivica Tomić- Tome	77
7. BIOGRAFIJA	79

POPIS SKRAĆENICA:

HKUD – Hrvatsko kulturno umjetničko društvo

UG – Udruga građana

BiH – Bosna i Hercegovina

SLO - Slovenija

KUD – Kulturno umjetničko društvo

ICTM - International Council for Traditional Music Međunarodno udruženje za tradicijsku muziku

UNESCO - United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization (Organizacija Ujedinjenih naroda za obrazovanje, znanost i kulturu)

UNDP- Razvojni program Ujedinjenih nacija

UNICEF United Nations Childrens Fund Organizacija UN za pomoć djeci

POPIS SLIKA:

Slika 2.1.1.1.: Dijelovi šargije.....	27
Slika 2.1.1.2.: Dijelovi šargije.....	28
Slika 2.1.1.3.: Mato Grlić izrađuje kutlu šargije.....	30
Slika 2.1.1.4.: Sušenje kutli za šargije u stočnom brašnu.....	32
Slika 2.1.2.1.: Bugarija.....	34
Slika 2.1.3.1.: Majstor za izradu saza Hasib Bjelogrić iz Puračića.....	36
Slika 2.1.3.2.: Saz.....	37
Slika 2.1.4.1.: Dvojnice.....	38
Slika 2.1.4.2.: Marica Filipović svira dvojnice tijekom HRT-ovog snimanja dokumentarnog filma o njoj.....	39
Slika 2.1.5.1.: Frula.....	40
Slika 2.1.5.2.: Safet Salkanović-Sajo iz Medakova kod Tešnja u svojoj radionici.....	41
Slika 2.1.6.1.:_ Dijelovi violine.....	42
Slika 2.1.6.2.: U radionici za izradu violina i šargija autor Ante Kelavić s Petrom Budimirom iz Ponijeva kod Novog Šehera.....	43
Slika 2.1.6.3.: Petar Budimir izrađuje violinu.....	44
Slika 2.1.7.1.: KUD „Slovo o Žepču“ iz Žepča na Žepačkoj večeri u Zagrebu. Nastup uz harmoniku.....	47
Slika 3.2.1.: Božićno veselje uz pjesmu, dvojnice i šargiju.....	50
Slika 3.4.1.1.: Članice HKUD „Gromovnik“ Novi Šeher pjevaju uz tepsiju.....	57
Slika 3.5.1.: Vanjski radovi uz pjesmu i sviranje šargije.....	58
Slika 3.6.1.1.: Singl ploča Nike Grlića-Lede sa Antom Udovičićem.....	59
Slika 3.6.1.2.: HKUD „Gromovnik“ Novi Šeher je snimio CD svatovskih pjesama žepačko-šeherskog kraja.....	60

Slika 3.6.1.3.: Snimanje tradicionalne berbe kukuruza.....	61
Slika 3.6.2.1.: Tečaj šargije vodi iskusni svirač Ivica Tomić.....	62
Slika 3.6.2.2.: Članovi folklorne sekcije UG „Cicmanka“ Novi Šeher.....	63
Slika 3.6.2.3.: Sazlija Sufijan Hadžić s polaznikom tečaja saza.....	64
Slika 3.6.3.1.: Ženske narodne nošnja sve tri konfesije na području Novog Šehera.....	66

UVOD

Živimo na prostorima Jugoistočne Evrope za koje mnogi teoretičari kažu da je područje sa „viškom povijesti“. Gestrateški položaj ovog područja, kojem pripada i Bosna i Hercegovina, uvjetovao je često nametanje interesa velikih carstava što je izazivalo česte migracije naroda, ali i česta nametanja kulturnih obrazaca, miješanje kultura, utjecaja, jezika komunikacije, pisma korespondencije, što je mijenjalo i obrasce narodnih običaja, dodavalo nove elemente i na ovom prostoru su česte promjene vanjskih gospodara, ali autohtono stanovništvo, ono koje je stoljećima opstalo na određenom prostoru i formiralo zajednice, pokušavalo je zadržati u sjećanju i prakticiranju običaje koji su njihovi „prastari preci“ prakticirali. Nažalost, česti ratovi, ali i velike epidemije kuge, mnoge od tih običaja su potisnuli u duboku svijest narodnog pamćenja. Nedostatak istraživanja, ali i nepismenost koja je pratila tu kriznu situaciju koja se pojavljuje kao konstanta, zadržala je samo rudimentarne oblike običaja, koji su se kao i drugi oblici (narodna nošnja, glazba, ples, stari zanati i svetkovine) zadržali kao eho dalekih vremena i samo zahvaljujući pojedincima- entuzijastima, najčešće amaterima, do savremenih vremena su ostali neki oblici koji su postajali dio identitetskih oznaka bilo određenih etničkih skupina, odnosno određenih zavičajnih geografskih područja. Nova vremena su sobom donosila nove kulturne obrace življenja, a zanimanje za prepoznatljive kulturne markere prošlosti se potiskivalo pred najezdom tehnološkog napredovanja, novih stilova življenja. Upravo u želji da se od zaborava sačuva dio tradicijskog blaga, bilo da je riječ o materijalnoj ili nematerijalnoj kulturi prišli smo u izboru ove teme zadaći da se i na ovaj način sačuva dio kulturnog blaga između ostalog i populacije Hrvata iz središnje Bosne i Hercegovine, odnosno područja Novog Šehera. U geografskom smislu to je prostor koji obuhvaća administrativno dijelove općina Maglaj i Žepče. U koncipiranju ovakove teme imali smo u vidu činjenicu da je teško izdvojiti derivat „čiste“, tradicijske kulture koja bi se kategorizirala pod kulturu (samo) jednog naroda, obzirom na činjenicu da je i ovo područje kao i brojna druga u predratnoj Bosni i Hercegovini izmiješana po stanovništvu i kada je riječ o etničkom porijeklu, ali i brojnim elementima međusobnog kulturnog utjecaja. Ali, svjesni svih rizika koje nosi bilo kakvo čisto etničko objašnjenje rukovođeni smo željom da na području koje je u relativno dužem povijesnom periodu bilo naseljeno Hrvatima, Bošnjacima i Srbima pokušamo da kroz terensko istraživanje sačuvamo barem dio onoga što je jasno da pred očima suvremenih generacija polako nestaje. U samom uvodu nužno je napomenuti da je ovo područje u tijeku agresije na Bosnu i Hercegovinu bilo devastirano ratnim zbivanjima, ali da je i među prvima u Bosni i Hercegovini osiguralo masovni povratak predratnih stanovnika, obnovu domova, ali obnovu suživota. U narednom

izlaganju ćemo pokazati da je kultura vrlo bitan elemenat suradnje, obnove poverenja i jačanja zajedništva. Na tome putu je za očekivati i obnovu istraživačkih napora i značajnije ulaganje sa općinskog, županijskog/kantonalnog i viših razina kako bi se sačuvali od zaborava tradicionalne vrijednosti, uključujući i tradicionalnu glazbu i instrumente svih narodnosnih skupina. Na ovom prostoru i prije rata u ukupnom broju stanovnika nije bilo značajnije sudjelovanje Srba, a nakon rata nisu zabilježeni slučajevi obnove glazbene tradicije, niti neki organizirani slučajevi kod inače malog broja povratnika iz ove populacije na ovom planu. To se isto odnosi na djelovanje stanovništva iz kategorije „ostali“. Obzirom da smo u ovom radu tretirali specifično pitanje glazbene tradicije i tradicijskih instrumenata na osnovu terenskog snimanja stanja to smatramo važnim da u uvodu ovo naznačimo jer su u radu ponajviše zastupljeni tradicijski elementi glazbe i glazbenih instrumenata populacije Hrvata i djelomice Bošnjaka. Bošnjaci su najbrojniji povratnici u samo osnovno mjesto (naselje Novi Šeher) po kojem je cijelo područje tradicijski poznato i tu se kulturni život obnavlja kroz udrugu građana „Cicmanka“ o čemu smo se u radu zanimali. Tu tek predstoje organizirani naponi da se, prije svega u radu sa mladim, obnavlja glazbena tradicija specifične kulture Bošnjaka Novog Šehera, ali i ostalih mjesta koja gravitiraju Novom Šeheru i gdje Bošnjaci čine većinu. Ovaj rad je prvijenac ovakove vrste u istraživanju utjecaja tradicijske glazbe i glazbenih instrumenata i nikako ga ne smatramo dovršenim. Naprotiv, on bi trebao biti poticaj za dalje istraživačke napore, koji bi bili usmjereni i za širi kontekst, kao što je istraživanje arhivske građe, ali i razgovori sa ljudima sa ovog prostora koji se nalaze uglavnom trajno na novim destinacijama stanovanja, bilo da se radi o samoj Bosni i Hercegovini, ali i Hrvatskoj, Srbiji, i drugoj inozemnoj dijaspori koja je, nažalost, zbog spleta nesretnih povijesno- društvenih i ekonomskih uvjeta i sa ovog prostora izuzetno brojna. Taj proces iseljavanja, posebno mladih u potrazi za boljim uvjetima života je prisutan i nakon rata u svim narodnosnim skupinama i to je značajna otežavajuća okolnost za očuvanje tradicijske glazbe, ali i samog života i na ovom području čije se stanovništvo značajno osipa.

1. Teorijsko metodološki okvir rada

1.1. Definiranje problema istraživanja

U definiranju problema tradicionalnih glazbenih instrumenata je usmjereno na povijesni pregled njihovog sadržaja u specifičnim uvjetima Sarajeva te komparacijama sa suvremenim tijekovima pripreme, izvođenja i upražnjavanja svadbenih običaja kao ritualnih i ceremonijalnih karakteristika vjenčanja i formiranja bračne zajednice.

1.2. Određenje predmeta istraživanja

Brak je važna etapa u životu pojedinca, njegove uže i šire sredine, te predstavlja i važan društveni aspekt očuvanja zdravog društva, njegove biološke reprodukcije, ali i brige o potomstvu. Svadba se od najranijih ljudskih poznatih tragova postavlja kao svečani čin kojim se uža i šira društvena zajednica mladog bračnog para obavještava o tom činu koji predstavlja prekretnicu u životu aktera, ali ima i veliki posredan društveni značaj osiguravanja kontinuiteta društva, njegovanja tradicije i kolektivnog pamćenja. Ovakav predmet istraživanja upućuje nas na sagledavanje društvene dimenzije svadbe i njenog sociološkog objašnjenja i na primjeru Sarajeva.

1.3. Kategorijalno pojmovni sustav

- **Kultura.** Kulturu čine apstraktne vrijednosti, uvjerenja i percepcije svijeta koji su temelj ljudskog ponašanja i odražavaju se u ponašanju. Ti su elementi zajednički članovima određene društvene zajednice, a njihovo očitavanje stvara ponašanje razumljivo ostalim članovima toga društva. Kulture se ne nasljeđuju rođenjem, one nisu dio genetskog zapisa individue, one se postepeno usvajaju i uče. Elemente kulture čovjek usvaja tijekom cijelog života, oni se prenose u prvom kontaktu novorođenčeta sa užom okolinom, prenose se u početku sa majke, odnosno

roditelja, na dijete, a kasnije kroz sistem obrazovanja, kroz društvene institucije odgojnog i obrazovnog tipa i kroz kontakte sa drugim ljudima. Kultura se prenosi isključivo komunikacijom i to posredstvom jezika. Taj prijenos kulture s generacije na generaciju naziva se enkulturacija. To je neprekidan proces kojim svako ljudsko biće uči društveno prihvatljiv način zadovoljenja svih svojih društvenih i bioloških potreba. Dijelovi kulture funkcioniraju kao jedinstvena cjelina. Kultura se, dakle, odnosi na cjelokupno društveno naslijeđe neke grupe ljudi, to jest na naučene obrasce mišljenja, osjećanja i djelovanja neke grupe, zajednice ili društva, kao i na izraze tih obrazaca u materijalnim objektima. Za kulturu postoje i druge definicije koje odražavaju razne teorije za razumijevanje i kriteriji za vrednovanje ljudske djelatnosti. Pojam kulture najčešće vežemo za progresivni razvoj društva, kojim se nastojalo iskazati napredak društva u svim njegovim sferama.

Često se dešavalo da se pojam kulture poistovjećuje sa pojmom civilizacije, čime se nastojalo pojmom kulture obuhvatiti sveukupnost čovjekovih kreacija, dostignuća materijalne i duhovne prirode, prenošenih sa jedne na drugu generaciju. Prema tome kultura bi obuhvaćala znanost, tehnologiju, moral, običaje, umjetnost, odnosno izraze svih čovjekovih sposobnosti koje ističe u društvu.

Kultura "je složena cjelina koja uključuje znanje, uvjerenja, umjetnost zakon, moral, običaj, i svaku drugu sposobnost i navike koje stječe čovjek kao član društvene zajednice." Definicija *Edwarda Burnetta Taylora*, citirano prema Haviland, (2004:34) Prema tome, može se reći da kultura označava sveukupnost čovjekovih iskustava kako u materijalnoj sferi tako i u sferi proizvodnje i tehnike, ali i u duhovnoj sferi.

Posredstvom kulture čovjek mijenja svoju biološku prirodu, odnosno oblikuje je i daje joj naglašeniji humani sadržaj. Međutim, čovjek ne mijenja samo sebe i svoje urođene nagone, potrebe i osobine, već u tom procesu dolazi i do promjene sredine u kojoj živi i koju tako prilagođava svojim potrebama. To je proces interakcije čovjeka i njegove okoline i istovremeno proces obostrane prilagodbe, a u skladu sa važećim kulturnim elementima i obrascima.

Kulture su jednako predodređene za promjenu kao i za otpor prema njima. Otpor može doći iz navike, zbog religijskih dogmi i naučavanja, odnosno prirodnog otpora koji se javlja u čovjeku prilikom uvođenja novina u svakodnevnu rutinu i slično. Kulturološka promjena može biti uzrokovana okolinom, inovacijama i drugim unutaršnjim utjecajima, te doticajima s drugim kulturama. Dodir između dviju ili više kultura može rezultirati difuzijom, ili na široj osnovi, akulturacijom. (Šire: Hawiland, 2004: 34-54, a o konceptima kulture vidjeti i u Bakić, 2021. te Čaušević, 2022)

- **Običaj**- dugotrajan način ponašanja ljudi u određenim prilikama koji se smatra obaveznim. Pod prijetnjom neorganiziranih društvenih sankcija obaveza nastaje dugotrajnim ponavljanjem istog ponašanja. Običaj predstavlja jednu od osnovnih vrsta društvenih normi u nerazvijenom društvu, sve do industrijske epohe. U takvom društvu običaj regulira skoro cjelokupan društveni život i otud i njegov veliki značaj. Običaj se vrlo sporo proizvodi i još sporije mijenja, čak i kada ne odgovara više društvenim uvjetima i potrebama koji su ga izazvali i kad i sami subjekti koji ga vrše smatraju da je hrđav i da ga se ne treba držati. Ima mnogo običaja koji se među sobom razlikuju, ali se primjenjuju u posebnim prilikama za pojedinca i društvenu grupu kojoj pripada, bilo da se radi o rođenju, sklapanju braka, smrti upražnjavanju praznika itd. (Sociološki leksikon, 1982:414). Uporaba tradicionalne glazbe, pa time i tradicionalnih instrumenata često u svim narodima veže upravo za narodne običaje i njihovo upražnjavanje.

- **Rituali.** Svadba, kao i svi obredi prelaza: smjena godišnjih doba, punoljetstvo, smrt, blagadani su česti sadržaji i tzv. narodne glazbe i korištenja tradicionalnih instrumenata koje prate rituali. Tako je ritual ono što prati npr. sklapanje braka. Budući da prati sklapanje bračne veze, svadba pripada grupi rituala životnog ciklusa. Sadržinski, ona je skup ritualno razrađenih segmenata koji se odvijaju sukcesivno. Ritual je stvaralački čin, dešavanje, predstava u kojoj članovi kojih se promjena tiče igraju u standardizovanim i stilizovanim ulogama, relacijama i postupcima, ali i sa izvjesnom dozom improvizacije. S obzirom na takve odlike rituala, on se može odrediti kao „posebno dramatičan pokušaj da se neki pojedinačni dio života čvrsto i potpuno stavi pod kontrolu i uredi. On pripada strukturalnoj strani kulturno-historijskih procesa. (Zlatanović, 2003: 24).

- **Tradicija** (lat. traditio) je pojam sa brojnim i često nepodudarnim značenjima. Ne samo u različitim epohama već i u jednom istom vremenskom i kulturnom kontekstu, različite društvene grupe je mogu tumačiti na drugačije načine. Ono što je zajedničko različitim određenjima jeste da se tradicija dovodi u vezu s prošlošću, tj. da ona označava kulturne obrasce, vrijednosti, predanja, vjerovanja, itd. koji su nastali u prošlosti i prenose se, prije svega, usmeno, ali i pismeno, svjesno i nesvjesno, u narodu popularno rečeno „s koljena na koljeno“, što implicira kontinuitet i trajanje. Pod tradicijom se podrazumijeva i ono što je najvrijednije u kulturi neke zajednice, što zahtijeva posebnu pažnju i staranje da bi se nastavilo u budućnosti. Tradicija se najčešće poistovjećuje sa vrijednostima iz prošlosti, kulturne vrijednosti koje se prenose i imaju kontinuitet, pa s obzirom na to imaju značajnu ulogu u društvenom životu. Proglasiti nešto tradicijom znači izdvojiti ga i zaštititi, označiti kao vrijedno i neupitno, ohrabriti njegovo postojanje. Imajući u vidu ovu dimenziju, tradicija se može odrediti i kao način na koji

sadašnjost interpretira prošlost s pogledom na budućnost., pa se pojavljuje i kao stvar interpretacije, načina selekcije i identifikacija. Posredstvom interpretacije tradiciji se dodaju ili oduzimaju određena značenja. Tradicija- predstavlja prenošenje duhovnih produkata čovječanstva s generacije na generaciju. Tradicija podrazumijeva da je nešto prije postojalo, što se sada dalje prenosi. (Sociološki leksikon, 1982:705). Pojam kulturne baštine definira se i kao „dostignuća što su nam preci ostavili u jeziku i književnosti, graditeljstvu i likovnim umjetnostima, uključujući narodnu umjetnost, u glazbi, kazalištu, filmu, znanosti i u drugim područjima koja zajedno čine ukupnost kulture.“ (Konvencija)¹

- **Glazba.** Grčka riječ *mousikē* je korijen engleske riječi "music", i od početka se odnosi na umjetnost organiziranja zvuka na ugodan način ili način koji potiče na razmišljanje. Kako su etnomuzikolozi proučavali glazbenu raznolikost diljem svijeta, ta se jednostavna definicija glazbe pokazala problematičnom. Glazba nije riječ koju je lako definirati, dijelom i zato što su se njezina značenja znatno proširila u drugoj polovici dvadesetog stoljeća (posebno uvođenjem digitalne tehnologije). Dok je glazba nekada bila definirana kao sustav ugodnih zvukova, organiziranih oko pouzdanih elemenata kao što su melodija, harmonija i ritam, moderna glazba je dodala ili oduzela te elemente na načine koji izazivaju promjenu ovako postavljenog jednostavnog razumijevanja onoga što bi glazba mogla biti. (Rice,2013)

- **Tradicijska glazba.** Tradicijska glazba nema određene definicije, ali se mora shvaćati u kontekstu glazbe općenito kao ne samo skupina netaknutih pjesama nego fluidni, interaktivni, isprepleteni, preklapajući zvučni krajolik pimanja „glazbene kulture“ kao takve. Bez obzira što se tradicijska glazba slobodno i spontano izvodi i sluša, ona je smisleno organizirani zvuk, ponašanje koje rukovodi pravilima, odnosno odvija se na osnovu njih. I ona je u skladu sa određenjem glazbe uopće organizirani ljudski zvuk. Pripadnost određenoj muzičkoj kulturi ne znači zauvijek zatvoreni proces nego i tradicijsku glazbu moramo shvatiti kao dinamičan proces koji se prilagođava i mijenja ovisno o unutarnjim ili vanjskim okolnostima. Zato i istraživanje i bavljenje tradicijskom glazbom, a time i instrumentima nije zauvijek završen proces, nego se i muzička historija uvijek iznova propituje i iznova shvaća. (prema Karača Beljak, 2019: 13-15).

- **Glazbeni instrumenti.** Proizvodi ljudskog djelovanja koji su obradom, kombinacijom raznih materijala proizvodili „ugodne zvukove“ i mijenjali su se kroz povijest. Ima mnogo podjela instrumenata, a najprihvatljivija je u cijelom svijetu podjela na koja se temelji na na tipu

¹ Na početku da razjasnimo da se radi o Konvenciji o zaštiti kulturne baštine UN o kojoj će biti više govora u narednim dijelovima rada (Poglavlje II), a radi lakšeg označavanja u daljem tekstu ćemo se referirati na ovaj način i to je isključivo vezano za tu Konvenciju (Konvencija).

materijala kao izvoru zvuka i načina dobijanja zvuka. Glazbeni instrumenti su od 1914. godine (Erich Moritz von Horbostel i Curt Sach) podijeljeni u četiri osnovne skupine: idiofone, membranofone, kordofone i aerofone). *Idiofoni* (indeksni broj 1) definirani su kao instrumenti kod kojih materijal daje zvuk zahvaljujući svojoj čvrstini i elasticitetu i bez potrebe za membranama ili žicama. Oni su podijeljeni u četiri podskupine sa 50 instrumenata). *Membranofoni* (indeks 2) su oni kod kojih zvuk proizvodi mapeta, vibrirajuća membrana ili opna. I oni su podijeljeni u četiri skupine sa ukupno 91 instrument.

Kordofoni instrumenti (indeks 3) kod kojih se ton proizvodi pomoću jedne ili više žica napetih između čvrstih točki. Dijele se u dvije podskupine sa 63 instrumenta ove vrste. *Aerofoni* instrumenti (indeks 4) su definirani kao instrumenti kod kojih zvuk nastaje titranjem zraka. Podijeljeni su dvije skupine sa ukupno 83 instrumenta. U ovim klasifikacijama se mogu naći i narodni (tradicionalni) instrumenti sa njihovom širokom lepezom u Bosni i Hercegovini. O tome se šire govori u poglavlju broj 2 u ovom radu. Naravno, imaju neki koji su posebno popularni, ali se kroz historiju mogu naći brojni instrumenti iz sve četiri ove kategorije. (Talam, 2014:28-39).

Tradicijski glazbeni instrument. To je ona vrsta instrumenta „na kojem se izvodi tradicijska svirka, prate narodne pjesme, kola ili igre. Tradicijski instrumenti mogu biti dio nekog obreda, ili pak služiti za zabavu i razonodu. To su instrumenti koji se koriste u svakodnevnom životu, čak i ako su izrađeni u fabrici, ili su doneseni s drugih prostora i pripadaju drugim etničkim skupinama. prema tome, opredjeljujući stav za nas je primjena i upotreba instrumenta... To znači da u skupinu tradicijskih instrumenata ubrajamo kako najjednostavnije dječije zvučne igračke i naprave tako i vrlo komplicirane instrumente zanatske i fabričke proizvodnje“. (Karača Beljak, 2019: 98).

2. Ciljevi istraživanja

Tradicijaska glazba, a time i glazbeni instrumenti, koje tretiramo našim istraživanjem, neodvojivi su od ukupnog odnosa aktera, lokalnih i širih zajednica prema tradiciji u cjelini . Upravo je cilj ovog istraživanja da se sagleda stvarno stanje na primjeru lokalne zajednice područja Novog Šehera, općine Maglaj i Žepče.

2.1. Znanstveni cilj: Sistematizirati i objasniti, da li postoje specifičnosti glazbene tradicije, da li oni imaju svoje specifičnosti u ovoj lokalnoj zajednici i koliko su to iskustvo i praksa povezani sa ukupnim odnosom društva u Bosni i Hercegovini u očuvanju tradicionalnog blaga i narodne baštine. Istraživanje je etnološkog karaktera, ili preciznije sa naglaskom na etnomuzikološki aspekt, a provelo se na osnovu dostupne teorijske građe i konkretnog istraživanja na terenu Novog Šehera.

2.2. Društveni cilj: Ustanoviti neposrednu vezu konkretnog primjera očuvanja tradicionalne glazbe, izrade instrumenata, pomaganja šire društvene zajednice u tim naporima i koliko je konkretna sredina povezana sa općim planom očuvanja tradicije kao bitnog elementa identitetskih oznaka konkretnih etničkih skupina na prostoru koji je kao i većina Bosne i Hercegovine multietničkog karaktera.

3. Sistem hipoteza

3.1. Generalna hipoteza:

Područje Novog Šehera je kroz povijest naseljeno stanovništvom koje je u kontinuitetu karakterizirala multietničnost i multireligioznost te zajednički život koji je i na planu kulture donosio razne oblike sinkretizma.* To se ogledalo i u rasprostranjenosti glazbenih instrumenata koji su doprinosili ukupnoj kulturnoj slici. Zbog neistraženosti i nedovoljne društvene brige, mnogi od tih instrumenata i glazbe, plesa i književnog ispoljavanja kroz tekstove pjesama su prepušteni zaboravu.

* Kulturni sinkretizam je poznat proces miješanja i transkulturacije koji nastaje spajanjem različitih naroda, rasa, vjerovanja i kulturnih tradicija, a koji rezultiraju novim hibridnim kulturnim identitetom, mestizo, sa karakteristikama i elementima tipičnim za sve kulture koje su se stopile. On je karakterističan za područje Bosne i Hercegovine gdje od najstarijih vremena žive različite narodnosne skupine sa različitim kulturološkim karakteristikama.

3.2. Pomoćne hipoteze

- Tradicionalni glazbeni instrumenti i njihovo korištenje u širenju tradicionalne glazbe su bili sastavni dio svih značajnih događanja na području Novog Šehera, a do posebnog izražaja su dolazili u svadbenim i drugim svečanostima i okupljanja kao što su vjerska okupljanja, prela- sijela, završetak poljoprivrednih radova, zabave omladine itd.
- Područje Novog Šehera je dalo više značajnih glazbenih stvaralaca u oblasti očuvanja izvorne narodne pjesme, kao i vrsnih izrađivača tih instrumenata čiji doprinos nije dovoljno istražen.
- Promjena administrativnih pripadnosti i vlasti kroz prošla stoljeća se osjetila i kroz promjene glazbenih instrumenata u Novom Šheru i odnosu prema tradicijskoj glazbi, pa time i nestanku određenih instrumenata.
- Njegovanje tradicionalne narodne glazbe i održavanje izrade glazbenih instrumenata, izrade narodnih nošnji i zajednički nastupi i prezentacija narodne baštine svih naroda i narodnosti doprinosi jačanju povjerenja i osnaživanju elemenata suživota.
- Zadržavanje tradicionalnih glazbenih instrumenata i glazbe koja se popularno naziva izvornom narodnom glazbom u savremenom dobu je zasnovana uglavnom na entuzijazmu pojedinaca i pokušaju oživaljavanja rada kulturno-umjetničkih društava.

4. Načini istraživanja

-Analiza sadržaja- analiziranje raznih dokumenata, objavljenih tekstova, knjiga, u kojima se govori o tradicionalnim glazbenim instrumentima i tradicionalnoj glazbi na području Novog Šehera, odnosno Bosne i Hercegovine i šire.

-Metode promatranja i rada na terenu Novog Šehera i okolnih mjesta koja gravitiraju širem prostoru Novog Šehera.

- Metode intervjua. Intervjuirani su relevantni sugovornici za temu ovog rada (kazivački, izvođači, majstori izrade instrumenata i značajniji autori). Razgovori su obavljani putem tipskog broja pitanja i snimani su čime je upotpunjena etnografska građa za etnomuzikološka

istraživanja utjecaja glazbenih instrumenata na prenošenje i očuvanje narodne tradicije Novog Šehera.

-Komparativna povijesna metoda- izmjene koje su se dogodile u odnosu na ranija vremenska razdoblja, kada su u pitanju svadbeni tradicijska glazba i tradicijski narodni glazbeni instrumenti.

4.1. Znanstvena i društvena opravdanost istraživanja

- **Znanstvena opravdanost:** Obzirom na činjenicu da su tradicijska glazba i tradicijski narodni glazbeni instrumenti značajan dio ukupnog očuvanja tradicije, obzirom da je glazba dio i identiteta užih i širih društvenih skupina, a imajući u vidu i činjenicu da se znanstvena zajednica u Bosni i Hercegovini, zbog toga što je nerazvijena infrastruktura i ulaganja su nedovoljna u istraživanja ovakve vrste, ne bavi ovim temama, to postoji značajna znanstvena opravdanost da se izvode ovakva istraživanja kako bi dala doprinos i bila podsticaj za šira istraživanja kulturne baštine, odnosno onog njenog dijela koji spada u nematerijalnu kulturnu baštinu.
- **Društvena opravdanost:** Kako bi se od zaborava sačuvali specifični običaji u oblasti tradicionalne glazbe i njenog izvođenja, kao dijela prepoznatljivog obilježja određenog i geografskog područja, tu postoji urgentna potreba da se i kroz ovo istraživanje, ali i kroz poticaje izvođenju i drugih istraživanja.

4.2. Vremensko i prostorno određenje predmeta istraživanja

Istraživanje je obavljano u periodu od 2021-2023 godine, a obuhvaća šire područje Novog Šehera kao šireg pojma pored samog naseljenog mjesta Novi Šeher, a pod kojim se podrazumijevaju i okolna naselja: Mladoševica, Domislica, Strupina, Galovac, Ljubatovići, Matina, Ponijevo, Pire, Adže, Čobe, Kopice, Brezove Dane, Beše, Grabovica, Ozimica i Dubrava, Brankovići, Lug, Matina, a koje zahvaća prostore općina Maglaj i Žepče, odnosno u širem smislu pripada području Zeničko- dobojskog kantona/županije.

1. TRADICIJSKA GLAZBA I NJENI INSTRUMENTI, POVIJESNE ODREDNICE I NJIHOVO OČUVANJE

1.1. Povijesni karakter nastanka glazbe i glazbenih instrumenata

U zapadnoeuropskoj glazbenoj praksi se polazi od toga da je glazba izgrađena od zvuka. Međutim i danas je, u raznolikom svijetu u kojem živimo, jasno da nije samo zvuk taj koji određuje pojam glazbe, jer suštinski i ona kao i druge kulturalne forme izražava aspekte ljudske individue u društvu. Danas je i u socio-kulturalnoj antropologiji prevladavajući holistički pristup svim fenomenima i ispoljavanjima i individue i društva u cjelini, pa je stoga prevladavajuće i stanovište da je glazba prevladajuće istraživana i istražuje se kao „glazba kao kultura.“ Mada se u prvi mah čini da su tradicijska glazba, ali i tradicijski instrumenti dio prošlih vremena koji su na određen način spomenici tih doba u kojima su nastajali, jasno je da je i to jedna dinamička forma koja ovisi, mijenja se i prilagođava „ekspresivnim i emocionalnim željama izvođača“, okruženjem, određenim kulturnim i društvenim kontekstom, pa čak i promjenu izvorne forme jer se izvodi uz inventivnost izvođača, drugačiji zvuk, drugačije izrađenog instrumenta, spoju instrumenata kojeg prethodni period zbog razlika u tehnologiji nije ni poznao. Dakle i u tradicijskoj glazbi, a time i tradicijskim elementima riječ je o inoviranoj tradiciji prezentiranoj sa novim ljudima i u novom vremenu. (Karača Beljak, 2019:12-14). U svjetskoj povijesti bilježi se značaj glazbe i prvih glazbenih instrumenata još u najstarijim vremenima. Prvi pisani zapisi i slikovni prikazi pokazuju kako su postojali i glazbeni instrumenti, ali i slike plesa, što jasno ukazuje da je od najranijeg spominjanja čovjeka prisutna i određena vrsta glazbe koja je sa razvojem ljudskih zajednica koristila materijale iz okoline u kojoj su zajednice obitavale i pravila zvukove, bilo puhanjem, struganje, udaranjem o površinu materijala, pravili su se ritmički pokreti i usuglašavali zvukovi glasova i tako nastajale forme posebnog ljudskog iskaza i načina komunikacije. Taj razvoj je već u staroj Grškoj, Kini, Indiji, dobijao i prve filozofske rasprave o duhovnom značaju glazbe i plesa. Među najstarijim nalazištima ljudskih naseobina od prije preko 30.000 godina nalazile su se i kosti obrađene u obliku svirale.

1.1.1. Povijest glazbe i glazbenih instrumenata u Bosni i Hercegovini

Kao i u svijetu, tako i u Bosni i Hercegovini još u prapovijesnom dobu su nađeni tragovi glazbenih instrumenata. Najstariji oblik, za kojeg se smatra da je star 25.000 godina, jeste pronađena koštana cjevčica za koju se predpostavlja da je primitivni oblik zviždaljke. Ona je pronađena u nalazištu Crvena Stijena kod Trebinja, kao i koštana cjevčica pronađena u nekropoli kod Sanskog Mosta. Na arheološkom nalazištu Ripač kod Bihaća pronađen je glineni rubno puhani rog bez usnika oblikovan poput konjske glave i potječe iz kasnobrončanog doba. Taj artefakt se čuva u Zemljaskom muzeju u Sarajevu. Ukrašene zvečke su pronađene u Donjoj Dolini kod Bosanske Gradiške. Na ilirskim spomenicima u Bosni i Hercegovni Vidas (Silvan) je prikazan često da drži siringu, aerofoni instrument sa šest cjevčica, a oko njega su djevojke u kolu. S početkom nove ere i dolaskom Rimljana mijenjaju se i instrumenti pa je na jednoj brončanoj figuri dječaka pronađenoj u Donjoj Blatnici kod Brotnja vidljivo da dječak svira trubu, novi instrument koji je došao s Rimljanima. Za to doba do spominjanja prve bosanske države karakteristični su nalazi šest zvona pronađenih na lokalitetima Golubić kod Bihaća, planina Lib kod Tomislav Grada, starokršćanska bazilika iz Klobuka kod Ljubuškog, piramidalno zvono Japra kod Sanskog Mosta, zvono od željeznog lima sa unutarnjim bronzanim udaračem iz Lepenice kod Kiseljaka. Na srednjovjekovnim stećcima su česti motivi kola, a na lokalitetu Kalac kod Bileće prikazan je muškarac sa bubnjem i batom, na lokalitetu srednjovjekovnog stolnog grada Bobovca pronađena je svirala. U duborvačkom arhivu se spominju bosanski svirači koji su često gostovali na dvorovima dubrovačke vlastele: frulaši, lautisti, bubnjari, gajdaši i svirači uopće. Ta gostovanja su nastavljena čak i u vrijeme dolaska Osmanlija. (svi navedeni podaci iz Talam, 2014: 11-26).

Iz ovog perioda pored stećaka kao važni izvori proučavanja glazbe su i arhivski dokumenti, putopisi, ljetopisi, nekrologije, konzularne zabilješke i drugo. Tako francuski putopisac Pouillet u zapisu iz 17. stoljeća pravi zabilješku o tamburi sa tri žice i igrama uz kašike u Bosni, a ima toga u zapisima Evlije Čelebije u kojima se nalaze podaci o mehteranima, o glazbi u tekijama, a u sljedećem stoljeću Mula Mustafa Bašeskija piše o duhovnoj glazbi, junačkim pjesmama, turčijama (ljubavnim pjesmama sevdalinkama) i narodnim instrumentima kao što su tambure, bubnjevi, zurle, tepsije itd. Utjecaj osmanske kulture na bosanskohercegovačko naslijeđe je veliki. Neki oblici kulture življenja su se sačuvali i danas na način da su izmijenjeni, usavršeni i toliko zaživjeli da se ovdašnja tradicija preko tih običaja ili predmeta identificira. Jedan takav

predmet koji čini dio duhovnog lica Bosne je saz koji uz sevdalinku čini dio jedinstvene glazbene bosanske tradicije. Uz to su kod Bošnjaka bile razvijene duhovne pjesme (ilahije i kaside, mevludi), a u tom periodu su bili značajni i vojni orkestri mehterani, dok su se bubnjevi također vrlo često koristili. Iz osmanskog perioda ipak su ostali pored saza i instrumenti tamburaškog porijekla, među kojima je posebno mjesto do suvremenih dana ostalo na svakako najpopularnijem instrumentu šargiji, ali i guslama. Za razliku od suvremenih stereotipa nužno je istaknuti da su gusle itekako prisutne i kod Bošnjaka i Hrvata, a posebno kod ovih prvih jer se u osmanskom periodu nje govala epska junačka pjesma Bošnjaka. Spletom povijesnih okolnosti i nametanjem drugih narativa gusle se danas u općem poimanju „ne smatraju“ i „ne svrstavaju“ u bošnjačko, pa ni hrvatsko glazbeno naslijeđe.

Franjo Kuhač (1834-1911) i Ludvik Kuba u 19. stoljeću prikupljaju veliku etnomuzikološku građu, a ovaj prvi objavljuje i petotomno izdanje „Južno-slovijske narodne popijevke“ u kojima ima i zabilježenih pjesama iz Bosne i Hercegovine sa melografskim napjevima.² I to je prvo ovakvo zabilježeno glazbeno tradicijsko blago. Čeh Ludvik Kuba (1863-1956) je kao svestrani akademik u svom četveromjesečnom boravku u Bosni i Hercegovini 1892. godine zabilježao čak 1127 napjeva koji su štampani i mada im se može staviti primjedba metodološke prirode (izbor izvođača nasumičan, nesistematičnost u prikupljanju, nedostatak komparacije itd.) to je itekako značajno kao što je u kasnijem periodu značajan rad Matije Murka (1861-1951) koji je sa pronalaskom fonografa vršio sistematska snimanja za potrebe Akademije znanosti u Beču. Na terenu Bosne i Hercegovine je zabilježio 36 fonografa i 23 epske pjesme.

Uz ostale vijedi spomenuti i fra Branimira Marijića (1896-1974) iz Širokog Brijega koji je u Beču 1936. godine objavio svoju doktorsku disertaciju „Narodna glazba Bosne i Hercegovine“ na njemačkom, a knjiga je čitateljima i istraživačima iz ove oblasti postala dostupna pod istim nazivom „na maternjem jeziku autora, tek 2022. godine.“³ Glazba u cjelini u Bosni i Hercegovini, pa time i izučavanje tradicijske glazbe su dobili zamah nakon Drugog svjetskog rata, osnivanjem Akademije nauka BiH i posebno osnivanjem Muzičke akademije u Sarajevu za što velike zasluge ima njen osnivač Cvjetko Rihtman (1902-1989). U ovom kratkom pregledu (podaci uzeti iz Talam, 2014. i Karača Beljak, 2019. Čaušević, 2022. i Čavlović, 2011) smo vidjeli da je i u Bosni i Hercegovini kao i u okolnim državama kronični nedostatak

² Melografija (grč.), zapisivanje narodnih napjeva, nekada se to činilo po sluhu zapisivača, a danas se radi na temlju snimaka. (Karača Beljak, 2019: 21)

³ Marijić, fra Branimir (2022), Narodna glazba Bosne i Hercegovine, Mostar-Sarajevo: Hercegovačka franjevačka provincija Uznesenje BDM, Franjevačka knjižnica Mostar, Univerzitet u Sarajevu, Muzička akademija i Informativni centar „Mir Međugorje“. Knjigu su priredili za ovo izdanje Jasmina Talam i fra Ante Marić. A da ne bude zabune oko imena i prezimena autora, naime u svom radu je ovaj značajni autor koristio i svoje ime i prezime iz obitelji u kojoj je rođen, ai kasnije je koristio i ovo drugo ime.

istraživanja iz oblasti povijesti glazbe i glazbenih instrumenata, pa time i tradicijske glazbe. Naime, mnoge praznine iz povijesti kulture glazbe predstavljaju i značajne praznine u afirmaciji i oživljavanju i tradicijske glazbe i njenih sadržaja pri čemu izuzev rijetkih artefakata posebno u Zemaljskom muzeju u Sarajevu ne postoje tragovi i dokumenti za mnoga područja uključujući i šire područje središnje i istočne Bosne i Hercegovine.

Kada je riječ o opisu stanja glazbenog života u Bosni i Hercegovini između dva svjetska rata zanimljiv je opis fra Branimira Marijića u njegovoj doktorskoj disertaciji obranjenom u Beču 1936. godine: „Na selu žene gotovo i ne sviraju instrumente. Sviranje se, izuzev guslanja, smatra nečasnim poslom za starijeg čovjeka. Svirači su rijetko plaćeni, iznimku čine ciganski sastavi i svirači koji sviraju uz kola (šargijaš i liraš). Bosanskohercegovački instrumenti nadmašuju instrumente susjednih područja svojom savršenom inkrustacijom i ornamentalnom rezbarijom koja se često i oboji. To su prava umjetnička djela kroz koja se ogleda narodno umijeće. Stvaranje takvih instrumenata (gusle, šargija, diple i svirala) odvija se bez akustičnih i glazbenih propisa; norma za to je procjena i određeni graditeljski kriteriji. Stoga je tom ugođaju teško doprijeti pomoću naših akustičnih glazbenih sredstava..Seoski svirač nikada ne bi kupio tvornički izrađen instrument, uvijek će svoj instrument kupiti isključivo kod najpoznatijeg seoskog graditelja (takvih je jako malo) ili ga sam napraviti.“ (Fra Marijić, 2022: 179-180) I ove riječi, izrečene prije skoro 90 godina, oslikavaju stanje tradicionalne glazbe koje kao da je peslikano i u suvremenom dobu.

1.2. Konvencija o očuvanju nematerijalne kulturne baštine

Izuzev onoga što je prenošeno, kako se u narodu kaže, „s koljena na koljeno“ o tradicijskoj glazbi i tradicijskim glazbenim instrumentima se malo zna. Prema međunarodnim klasifikacijama glazba, pa time i glazbeni instrumenti pripadaju nematerijalnoj kulturi, mada se možemo složiti i sa Tamarom Karača Bjeljak (Karača Bjeljak, 2019) da obzirom da su instrumenti proizvod ljudskog rada da bi se moglo govoriti i o djelomičnom svrstavanju glazbe i u materijalnu kulturu. Međutim, uobičajena je kategorizacija glazbe i svega onog što ide uz nju u nematerijalnu kulturu. Za razliku od materijalne kulturne baštine, koja je vidljiva i mnogo ju je lakše spoznati jer je „opipljiva“, nematerijalnu kulturnu baštinu teže je definirati i opisati. UNESCO-ova Konvencija o očuvanju nematerijalne kulturne baštine, nematerijalnu kulturnu baštinu definira kao: „prakse, reprezentacije, izričaje, znanja, vještine, izvedbe, umijeća, kao i

instrumente, predmete, rukotvorine i kulturne prostore koji su povezani s tim, a koje zajednice, skupine i u nekim slučajevima, pojedinci prihvaćaju kao dio svoje kulturne baštine“ (Ceribašić, 2013:295-296). Europsku strategiju za kulturnu baštinu u 21. stoljeću usvojilo je Europsko vijeće, odlukom Odbora ministara 22. veljače 2017., na 1278. sastanku zamjenika ministara. Ta strategija funkcionira kao preporuka Odbora ministara u državama članicama EU u vezi s Europskom strategijom za kulturnu baštinu u 21. stoljeću.

Značenje termina kulturna baština se Konvencijom iz 2003. godine nadopunjuje: „Nematerijalna kulturna baština« znači vještine, izvedbe, izričaje, znanja, umijeća, kao i instrumente, predmete, rukotvorine i kulturne prostore koji su povezani s tim, koje zajednice, skupine i u nekim slučajevima, pojedinci prihvaćaju kao dio svoje kulturne baštine. Ovu nematerijalnu kulturnu baštinu, koja se prenosi iz naraštaja u naraštaj... „

U određenom trenutku, određeno naslijeđe, građevina ili objekt imaju brojne različite vrijednosti koje su mu pripisane - baština je više valentna. „Kulturna baština je ukupnost vrijednota određene sredine koju čine materijalna dobra od kulturnog, znanstvenog i povijesnog značaja, te nematerijalizirani oblici čovjekovog stvaralaštva u prošlosti.“

Politička vrijednost kulturne baštine stoji na osnovi svih ostalih vrsta vrijednosti, pošto se sve vrijednosti koje pripisujemo baštini oslanjaju na političkom temelju koji ih štiti i čini kulturnom baštinom (zakonodavni okvir).

Na stranici UNESCO-a kada je riječ o nematerijalnoj baštini je naglašeno: „Termin 'kulturna baština' je značajno promijenio sadržaj posljednjih decenija, dijelom zahvaljujući instrumentima koje je razvio UNESCO. Kulturna baština se ne završava na spomenicima i zbirkama predmeta. Također uključuje tradicije ili žive izraze naslijeđene od naših predaka i prenijete na naše potomke, kao što su usmena predanja, izvedbene umjetnosti, društvene prakse, rituali, svečani događaji , znanja i prakse koje se tiču prirode i svemira ili znanja i vještine za proizvodnju tradicionalnih zanata.

Iako je krhko, nematerijalno kulturno naslijeđe važan je faktor u održavanju kulturne raznolikosti u suočavanju sa rastućom globalizacijom. Razumijevanje nematerijalnog kulturnog naslijeđa različitih zajednica pomaže u interkulturalnom dijalogu i potiče međusobno poštovanje drugih načina života.

Značaj nematerijalne kulturne baštine nije sama kulturna manifestacija, već bogatstvo znanja i vještina koje se njome prenosi s generacije na generaciju. Društvena i ekonomska

vrijednost ovog prenošenja znanja relevantna je za manjinske grupe i za glavne društvene grupe unutar jedne države, i podjednako je važna za države u razvoju kao i za one razvijene.

Tradicionalna, suvremena i živa u isto vrijeme : nematerijalno kulturno naslijeđe ne predstavlja samo naslijeđene tradicije iz prošlosti, već i suvremene ruralne i urbane prakse u kojima sudjeluju različite kulturne skupine;

Inkluzivnost nematerijalne baštine: možemo dijeliti izraze nematerijalne kulturne baštine koji su slični onima koje prakticiraju drugi., bilo da su iz susjednog sela, iz grada na suprotnoj strani svijeta, ili su ih prilagodili narodi koji su se doselili i naselili u drugom kraju, svi su oni nematerijalno kulturno naslijeđe: prenosili su se s generacije na generaciju. Drugi su evoluirali kao odgovor na svoje okruženje i doprinose nam davanju osjećaja identiteta i kontinuiteta, pružajući vezu iz naše prošlosti, kroz sadašnjost i u našu budućnost. Nematerijalno kulturno naslijeđe ne postavlja pitanja da li su određene prakse specifične za kulturu ili ne. Doprinosi društvenoj koheziji,

Reprezentativnost : nematerijalno kulturno naslijeđe se ne vrednuje samo kao kulturno dobro, na komparativnoj osnovi, zbog svoje ekskluzivnosti ili izuzetne vrijednosti. Ono napreduje na svojoj osnovi u zajednicama i ovisi od onih čije se znanje o tradiciji, vještinama i običajima prenosi na ostatak zajednice, s generacije na generaciju, ili na druge zajednice.

Zasnovanost na zajednici: nematerijalno kulturno naslijeđe može biti tek onda kada ga kao takvo prepoznaju zajednice, grupe ili pojedinci koji ga stvaraju, održavaju i prenose – bez njihovog priznanja, nitko drugi ne može umjesto njih odlučiti da je određeni izraz ili praksa njihovih baština.

Još je 1947. godine pri UNESCO-u formirano Međunarodno vijeće za narodnu glazbu (IFCM), da bi se kasnije 1981. godine umjesto te folklorne dimenzije (narodne) to vijeće preimenovalo u Međunarodno vijeće za tradicijsku glazbu (ICTM) i ono i u suvremenim uvjetima djeluje kao takvo. I u Bosni i Hercegovini postoji ogranak ove organizacije sa sjedištem u Sarajevu.⁴

Bosna i Hercegovina je ratificirala sve konvencije iz oblasti kulturnog naslijeđa, kako slijedi:

- Konvencija o zaštiti i promociji raznolikosti kulturnih izraza (2005)
- Konvencija o zaštiti nematerijalne kulturne baštine (2003)
- Konvencija o zaštiti podvodne kulturne baštine (2001)
- Konvencija o zaštiti svjetske kulturne i prirodne baštine (1972) o Svjetska (univerzalna) konvencija o autorskim pravima (1952, 1971)

⁴ Njihov sajt je na : <https://ictmbih.wordpress.com/> (posjeta 10.10.2022.)

- Konvencija o mjerama zabrane i sprječavanja nedopuštenog uvoza, izvoza i prenosa vlasništva kulturnih dobara (1970)
- Konvencija za zaštitu kulturnih dobara u slučaju oružanog sukoba – Haška konvencija, I protokol (1954) i II protokol (1999)

Zahvaljujući sredstvima dobijenim kroz MDG-F program „Kultura za razvoj“ koji u Bosni i Hercegovini zajednički implementiraju tri UN agencije: UNESCO, UNDP i UNICEF, zajedno sa Ministarstvom civilnih poslova, Federalnim Ministarstvom kulture i sporta i Ministarstvom prosvjete i kulture Republike Srpske, omogućeno je izdavanje jedinstvene publikacije u kojoj su na jednom mjestu objavljeni prijevodi svih konvencija.⁵

Prošlo je više od tri decenije od usvajanja Konvencije o zaštiti svjetske kulturne i prirodne baštine (1972), da bi se stvorili uvjeti za usvajanje 2003. i stupanje na snagu 20. aprila 2006. godine ove Konvencije, nakon što ju je ratificiralo trideset država. Njen naziv je Konvencija o zaštiti nematerijalnog kulturnog naslijeđa (Convention for the Safeguarding of Intangible Cultural Heritage). Ovu konvenciju Bosna i Hercegovina je ratificirala 23. 02. 2009. godine. Kao povod za njeno donošenje navedeno je slijedeće:

„Procesi globalizacije i društvene transformacije, pored uvjeta koje stvaraju za obnovljeni dijalog među zajednicama, također dovode, kao i fenomen netolerantnosti, do ozbiljnih opasnosti gubitka vrijednosti, nestajanja i uništavanja nematerijalne kulturne baštine, posebno zbog nedostatka izvora sredstava za njenu zaštitu. Pri tome treba znati da lokalne zajednice i u nekim slučajevima, pojedinci, igraju važnu ulogu u proizvodnji, zaštiti, održavanju i ponovnom stvaranju nematerijalne kulturne baštine te tako pomažu jačanju kulturne raznolikosti i ljudske kreativnosti.“ (Konvencija)

Naziv nematerijalno naslijeđe/baština dolazi od prijevoda engleskog izraza *intangible cultural heritage* (doslovno: neopipljiva kulturna baština), premda se u engleskom govornom području upotrebljava i izraz *living cultural heritage* (živuća kulturna baština), a ponekad i *imaterial cultural heritage* (nematerijalna kulturna baština). U svezi s tim je i sintagma *Živuće ljudske riznice*= *Living human treasures*, koju je nedavno također promovirao UNESCO. Zemaljski muzej u Sarajevu koristi izraz duhovna baština.

⁵ Za cijeli ovaj dio o nematerijalnom kulturnom naslijeđu uporište šire preuzeto iz: http://unescobih.mcp.gov.ba/UNESCO_u_BiH/Default.aspx?id=14229 (posjeta 10.09.2022), a o Konvenciji na: <https://fmks.gov.ba/files/Konvencija-o-ocuvanju-nematerijalnog-kulturnog-naslijea.pdf> (posjeta 10.09.2022.). Publikacija sa svim konvencijama se nalazi na <http://unescobih.mcp.gov.ba/publikacije/?id=14358> (posjeta 10.09.2022.) Također o problematici narodne baštine i njene zaštite i u: (Ristivojević, 2014).

Nematerijalno kulturno naslijeđe, kako je definirano najviše, manifestira se u slijedećim domenima:

- usmena tradicija - predaja i izražavanje, uključujući jezik kao specifično sredstvo kulturnog duhovnog naslijeđa,
- izvođačke umjetnosti (tradicionalna glazba i igre, narodni igrokazi, pučko kazalište i sl.),
- društveni običaji, rituali i narodne svetkovine,
- znanje i praksa u svezi sa prirodom i univerzumom,
- tradicionalno zanatstvo. (Konvencija)

Ključne odrednice baštine

Ova baština ima nekoliko svojih odrednica:

- prenosi se sa generacije na generaciju,
- predstavlja kontinuiran stvaralački proces,
- neprekidno se iznova stvara u zajednicama u odnosu na ambijent,
- uključuje odnos sa prirodom,
- utemeljena je u povijesti

Nematerijalna kulturna baština je jedan od ključnih faktora za prepoznavanje i definiranje kulturnih identiteta, koji su posebno ugroženi. Zbog toga UNESCO potiče kustose i kreatore nematerijalnog kulturnog naslijeđa da se angažiraju u cilju revitalizacije njenih različitih segmenata, i to u autentičnom, odnosno tradicionalnom kontekstu. Pri tome se posebno naglašava uloga lokalnog stanovništva i zajednica u stvaranju, održavanju, reproduciranju i čuvanju produkata te baštine.

U članu 12. Konvencije ističe se: “Kako bi osigurala identifikaciju u cilju zaštite, svaka država sastavlja, na način prilagođen vlastitoj situaciji, jedan ili više popisa (registara) nematerijalne kulturne baštine koja je prisutna na njenom teritoriju. Ti se popisi redovno ažuriraju.” (Konvencija)

Ovom konvencijom je, članom 16, predviđeno uspostavljanje Reprezentativne liste nematerijalne kulturne baštine čovječanstva, zatim članom 17 utemeljuje se Lista nematerijalne kulturne baštine kojoj je potrebna hitna zaštita. Za primanje zahtjeva za uvrštavanje na ove liste

zadužen je Međunarodni komitet za nematerijalno kulturno naslijeđe, formiran za tu svrhu. Također je predviđeno formiranje Fonda za očuvanje nematerijalnog kulturnog naslijeđa, kome svoj financijski doprinos trebaju dati zemlje potpisnice Konvencije, a koristit će se i drugi izvori.

1.3. Materijalna i nematerijalna baština iz Bosne i Hercegovine na listama svjetske baštine

Prvo je iz Bosne i Hercegovine od nematerijalne baštine na Svjetsku listu ušao vez iz Zmijanja (Kozara). Odlukom UNESCO-a je iz 2014. godine, ženska košulja ukrašena vezom sa Zmijanja je ušla na listu nematerijalnih dobara svijeta. Ovo je drugo svjetsko priznanje ovom vezu jer je davne 1936. godine košulja vezena ovim vezom proglašena najljepšom na sajmu narodnih nošnji u Parizu. Osamdeset godina kasnije, Zmijanje je ponovo u Parizu izabrano i priznato među desetinama najljepših i najznačajnijih nematerijalnih dobara svjetske baštine.

Zmijanjski vez, koji se u Zmijanjskoj visoravni prakticira od 19. stoljeća, je kao takav jedinstven na Balkanu. Karakteriziraju ga stilizirani geometrijski ornamenti, ukrasni detalji i motivi, poput kola. Ovaj vez je tradicija žena iz zmijanjskog kraja koje se okupljaju i uz pjesmu vezu ornamente na ženskim košuljama i nošnjama.

Kada je riječ o nematerijalnoj baštini, na Reprezentativnoj listi nematerijalne baštine čovječanstva nalazi se pored Zmijanjskog veza, Konjičko drvorezbarstvo (grad Konjic), te Dani kosidbe na Kupresu, ili narodski *Strljanica*, koja baštini višestoljetni kontinuitet održavanja, a njima su se pridružili *Dani branja trave ive na Ozrenu*. Branje trave ive na Ozrenu jedno je od nekoliko tradicijskih elemenata u izvornoj formi stanovništva sela na Ozrenu kod Doboja. Predstavlja jedan od oblika narodne medicine zasnovanog na vjerovanju je da je iva lijek za sve bolesti. Otud i poslovice "trava iva od mrtva pravi živa." U 2017. godini su u UNESCO-ov Međunarodni registar Pamćenje svijeta upisana i dva dobra dokumentarne baštine – Sarajevska hagada i Rukopisna zbirka Gazi Husrev-begove Biblioteke. Kada je u pitanju Bosna i Hercegovina, na UNESCO-ovoj listi svjetske baštine su most Mehmed-paše Sokolovića u Višegradu, područje Starog mosta starog grada Mostara, te stećci – srednjovjekovni nadgrobni spomenici i prašuma Janj koja je na listi zajedno sa još 24 zemlje jer baštine „Iskonske bukove šume Karpata“. U postupku su i dvije nominacije za Listu svjetske baštine su "Pećina Vjetrenica" i "Sedreni slapovi na rijeci Uni u Martin Brodu". "Tradicija uzgajanja konja lipicanera" (Bosna i Hercegovina se našla u grupi zemalja uzgoja ovih konja što se nalazi na listi UNESCO-a od 2022. godine) je još jedno priznanje Bosni i Hercegovini i

njenog prisustva na Reprezentativnoj listi nematerijalne baštine te Liste dobrih praksi. U postupku su prijavljene i druge nematerijalne prakse iz Bosne i Hercegovine i to: Sevdalinka, gradski glazbeno-poetski oblik (nominirana za upis na UNESCO Reprezentativnu listu nematerijalne kulturne baštine čovječanstva), Običaj potkivanja jaja u Kreševu, Umijeće izrade čipke – keranje, banjalučko keranje, Hodočašće na Ajvatovicu – Prusac, Hodočašće Sv. Ivi – Podmilačje, Izrada grnčarije u Liješevi, Ganga, seoski polifoni glazbeno-poetski oblik, Umijeće gradnje i sviranja instrumenta karaduzen⁶, Seoski polifoni oblik pjevanja „U tri“, Skokovi sa Starog mosta u Mostaru, Puračka ćaska – umijeće pripremanja i služenja, Pjevanje uz gusle, gusle, guslarsko pjevanje i usmeno predanje – epska narodna poezija, Krsna slava, Kovači Mrkonjić Grada, Paljenje žežnice, Osećanski jezik, Paljenje lila, Masla, Vidovdanska olimpijada, Gusto kolo, Banjalučki ćevap, Oj djevojko (ojkača), Sarajevsko-romanijski priglavak, Teslički vez, Derventski vašar, Sir iz mijeha, Kultura pečenja rakije (tradicionalni način proizvodnje rakije), Klesarski zanat na Ozrenu (Ozrenski klesari), Vrbaski dajak čamac, te Nevesinjska olimpijada. I iz ovog popisa, a i onoga što se već našlo na listi svjetskog nematerijalnog kulturnog blaga, jasno je da Bosna i Hercegovina ima šta da pokaže svijetu, ali je očito i to da u neke komisije u pojedinim regijama mnogo aktivnije od drugih čime su hendikepirani brojni entuzijasti zbog neaktivnosti nadležnih organa kakav je recimo Zeničko-dobojski kanton.

2. KARAKTERISTIKE TRADICIJSKIH GLAZBENIH INSTRUMENATA NOVOŠEHERSKOG KRAJA

Područje današnjeg Novog Šehera ima bogatu povijest i život na ovom prostoru je prisutan još od neolitskog tj. mlađeg kamenog doba. Karaljevine i Kraljičino gumno je locirao Tomo Dragičević, a arheološka istraživanja ove neoliteske lokacije su vršena 1897. i pronađeni artefakti (vrlovi kamenih strijela, dijelovi grnčarije) i točni opisi lokacije objavljeni u Glasniku Zemljskog muzeja u Sarajevu. To je potaknulo i na šira istraživanja koja je vršio poznati arheolog Ćiro Truhelka od 1906-1908. godine. Ovo neolitsko naselje se pružalo uz rijeku Liješnicu na većoj površini. Nažalost nakon tih istraživanja nije došlo do konzervacije te naseobine, a poznat je slučaj da su mještani nalazili razne predmete prilikom kopanja i

⁶ Karaduzen je najmanji kardofoni instrument tipa dugovrate leute, u arhivskim zapisima se naziva i samica, a Cvjetko Rihtman ga svrstava u tip šargije, a 2004. Jasmina Talam je između ostalih snimila i Milenka Stevanovnića iz Bočinje kod Maglaja graditelja karaduzena, bugarije i šargije. (Talam, 2014: 110-111)

poljoprivrednih radova. Intenzivniji razvoj Novog Šehera se događa u vrijeme Osmanlija Dolaskom Osmanlija, na području današnjeg naseljenog mjesta Mladoševica već se nalazilo nekoliko naselja od kojih je nastao Stari Šeher. Zbog nemogućnosti širenja, osnovano je novo naselje u kotlini rijeke Liješnice, jugoistočno od današnjeg naseljenog mjesta Mladoševica i tadašnjeg Starog Šehera. Krčenjem šuma oko Novog Šehera, kako bi se dobile nove obradive površine, nastajala su nova naselja koja su naseljavali uglavnom kršćani, a to su današnja naselja: Strupina, Galovac, Grabovica, Adže, Pire, Matina, Beše, Dubrave, Mladoševica, Ponijevo i Ljubatovići. Muslimani su u početku naseljavali samo Novi Šeher, no vremenom je došlo do siromašenja jednog sloja muslimanskog stanovništva, ali i do rasta populacije te stoga pojedini sele van Novog Šehera te tako nastaju nova naselja, današnje Čobe, Kopice i Domislica. Također, pojedini muslimani su se naselili i u Strupinoj, Ljubatovićima te Ozimici. Samo naselje Novi Šeher postaje multietničko za vrijeme SFR Jugoslavije. Vrijedi istaknuti da je Novi Šeher nakon Drugog svjetskog rata 1945. godine bio samostalna općina, a prvi predsjednik Općinskog narodnog odbora bio je Ivan Mandura iz Matine, ali nedugo zatim novošeherka općina je podijeljena u dvije općine, Žepče i Maglaj, a takvo stanje administrativnog statusa je i na početku treće decenije 21. stoljeća.⁷

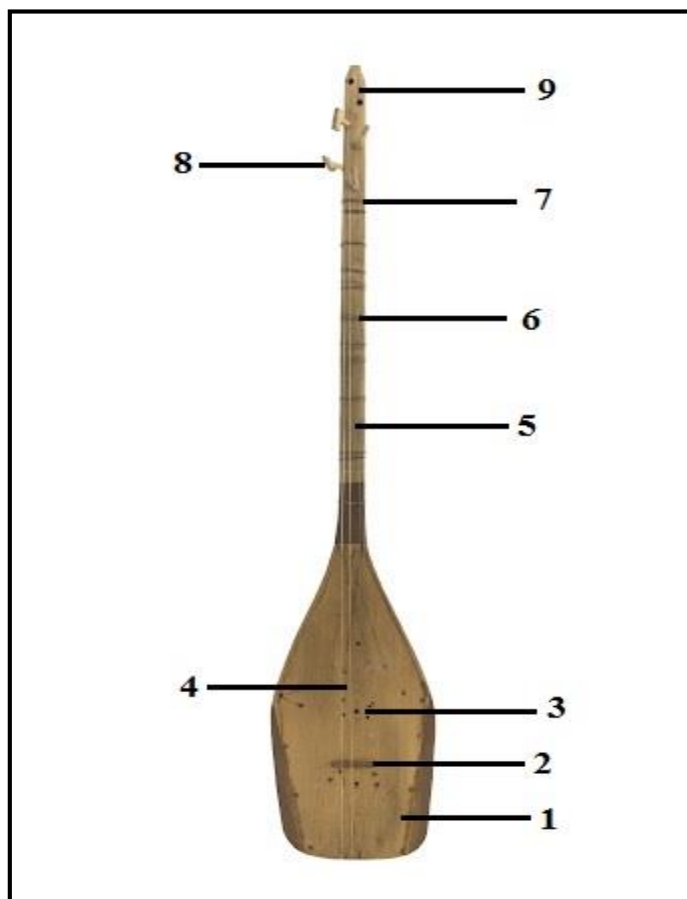
2.1. Tradicionalni instrumenti novošeherkog područja

2.1.1. Šargija

Šargija je pučki, tradicionalni, dugovratni, žičani glazbeni instrument, uz saz jedna od najstarijih u Bosni i Hercegovini. Šargija se sastoji od tijela, glave i vrata koji se još naziva repom ili drškom. Tijelo šargije čini izrezbarena kutla na koju se postavlja daska s probušenim rupama ili otvorima koji se nazivaju glasnice. Materijali od kojih se najčešće izrađuje kutla su drvo trešnje, oraha, jasena i javora, dok se daska ili ploča izrađuje najčešće od jelovine. Na vratu šargije nalazi se 13 polja koje dijeli 14 perda ili pragova. U poljima se prstima pritišću žice te se na taj način dobivaju raznoliki tonovi. Pojedina polja su često označena a također i ukrašena točkama ili sličnim simbolima kako bi se svirač lakše orijentirao tijekom sviranja tj.

⁷ Šire o povijesti Novog Šehera u: Ljuca, 1999. Džmabo i Kljajić, 2018.

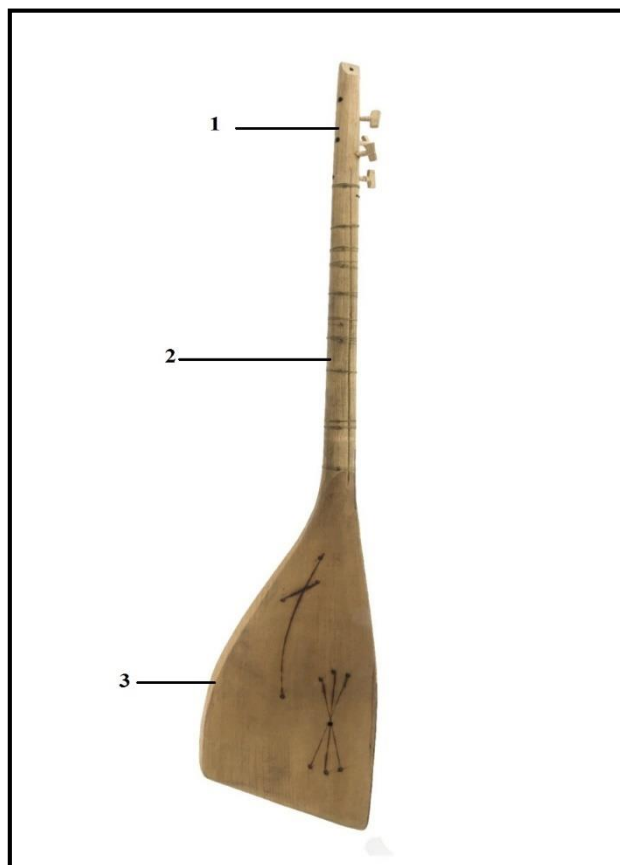
kucanja šargije. Vrat šargije vodi do glave šargije gdje se nalaze čivije smještene u izbušene otvore na glavi šargije. Čivije služe kao mehanizam za štimanje šargije, na njih su namotane žice koje se zatežu ili otpuštaju okretanjem čivija. Zvuk se na šargiji stvara okidnjem trzalicom tj. tradicionalnim terzijanom po žicama. Terzijan se izrađivao od goveđeg roga ili od kore trešnje.

Slika 2.1.1.1.: Dijelovi šargije (Fotografija preuzeta sa stranice Etnografskog muzeja u Zagrebu)

Dijelovi šargije:

1. Daska
2. Konjić ili sedlo
3. Otvori – glasnice
4. Žice
5. Polja
6. Perde – pragovi
7. Kobilica
8. Čivije
9. Glava šargije

Slika 2.1.1.2.: Dijelovi šargije (Fotografija preuzeta sa stranice Etnografskog muzeja u Zagrebu)

Dijelovi šargije:

1. Glava šargije
2. Vrat ili drška šargije
3. Kutla

Postoje manje i veće šargije, odnosno šargije s četiri i više žica. Od izrađivača šargija možemo čuti kako standardi za izradu šargije ne postoje te da su jedina relevantna mjerila dobre šargije njen zvuk i ocjena iskusnog svirača. Također, vrijedi naglasiti da se šargija može svirati uz sve tradicionalne instrumente kojima ćemo se baviti kroz ovaj rad.

Šargija je idealan prateći instrument za dvojnice, frulu i violinu, ali se može svirati i paralelno sa sazom i bugarijom. Na šargiji se mogu svirati kola i tradicionalne tj. izvorne pjesme. Šargija na prostore BiH dolazi s Osmanskim carstvom. Bila je omiljeni instrument janjičara. Šargija je rasprostranjena na području od Bosanske Posavine na sjeveru pa sve do Olova i Vareša na jugu Bosne i Hercegovine. U doba fra Grge Martića, koji je u dva navrata bio župnik u Novom Šeheru od 20.05.1854. do 18.04.1856. i od 20.08.1860. do 10.05.1863. godine, zapisano je da kršćani za vrijeme Osmanskog carstva nisu htjeli šargiju niti pogledati a kamo li svirati. Kršćani počinju šargiju prihvaćati tek u drugoj polovici 19. stoljeća, nakon pada Osmanskog carstva na ovim prostorima te se većinom počinje svirati u ruralnim područjima. Na području Novog Šehera šargija je i danas popularan glazbeni instrument, jednako zastupljen kod svih generacija što je pozitivna posljedica djelovanja Hrvatskog kulturno-umjetničkog društva „Gromovnik“ Novi Šeher koji, gotovo svake godine, organizira tečaj za šargiju. Također, vrijedi istaknuti poznate svirače ali i izrađivače šargija novošeherskog područja koji su dali ogroman doprinos u popularizaciji ovoga instrumenta na ovim prostorima. Od poznatih novošeherskih majstora za izradu šargija svakako da je jedan od najpoznatijih majstora bio **pok. Šimo Topić** (1937-2011) iz Ljubatovića.

Graditelji šargija i bugarija na području Novog Šehera

Danas, na novošeherskom kraju najbolje šargije i bugarije zasigurno prave Mato Grlić⁸ iz Galovca i Zoran Antolović⁹ iz Matine. Obojica su vrsni majstori s tim što Mato pravi šargije preko 30 godina, a Zoran je nedavno počeo sa izradom šargija.

Mato Grlić trenutno živi u Celju (Slovenija), a šargije pravi preko 30 godina. Mato s ljubavlju pravi različite šargije na kojima danas sviraju najpoznatiji izvođači izvornih pjesama. Ovaj zanat je naslijedio još od svoga pok. oca Ive i strica Ilije koji su, nekada davno, napravili nekoliko šargija i bugarija. Za izradu kutle, Mato koristi javor ili divlju trešnju. Nakon što se usiječe drvo i izreže na ćutke, ćutak se dijeli na dva dijela tj. na dio ćutka koji je rastao sa sjeverne strane, koji je, zbog godova, gušći i akustičniji od južne strane ćutka. Ako je ćutak deblji, onda se može izraditi kutla i od jedne četvrtine ćutka ali nikada od cijelog ćutka. Drvo mora biti zdravo, bez kvrga ili drugih oštećenja i prirasta. Kopanje kutle se može raditi na suhom ali i na sirovom drvetu koje se naknadno suši. Ako se radi na sirovom drvetu, onda se debljina kutle prvo kopa na 10-12 mm, zatim se ostavlja na suhom prostoru 30-tak dana. Nakon toga, nastavlja se sa brušenjem kutle do željene debljine 6-8 mm. Zatim se kutla ostavlja na

⁸ Mato Grlić rođen je 1958. godine. Radni vijek proveo je u Sloveniji u Željezarni Štore u Celju.

⁹ Zoran Antolović rođen 1975. godine. Po zanimanju električar i uposlen u elektroprivredi.

sušenju 4-6 mjeseci. Poslije toga, kutla se još malo brusi na željenu debljinu te se, na gornjem, užem dijelu kutle, pravi prorez za ubacivanje repa šargije.

Slika 2.1.1.3.: Mato Grlić izrađuje kutlu šargije (autor)

Nakon sušenja i ponovnog brušenja, pristupa se izrezivanju gornjeg dijela kutle i ubacuje se rep šargije koji se prethodno obradi. Za izradu repa šargije, najčešće se koristi šljiva.

Nakon što se napravi kutla i vrat, pristupa seljedećoj fazi radova. Daska za šargiju se najčešće pravi od jele ili smreke sitnih godova. Sve što su godovi sitniji, bolja je akustika. Nakon što se dobije željena dimenzije i debljina daske ista se lijepi s gornje strane kutle. Nakon što se postavi daska, nastavljaju se daljnji radovi na šargiji, prvo se premaže višeslojnim lakom.

Zbog bolje akustike na dasci se izbuše rupe tj. otvori ili glasnice, postavljaju se perda/pragovi kako bi na poljima između njih imali različite tonove. U donjem dijelu kutle postavlja se konjić, a u gornjem dijelu vrata postavlja se kobilica preko kojih se postavljaju žice od čelika (tzv. „telo“ za šargiju).

Ranije su se na šargiju najčešće postavljale samo 4 žice, a u novije vrijeme postavlja se 5 ili 6 žica. U donjem dijelu šargije, ispod konjića, žice se vežu. U gornjem dijelu šargije, iznad vrata ili drške, postavljaju se čivije (mehanizam za štimanje).

Ranije su čivije pravljene od tvrdog drveta, najčešće od šljive ali zbog čestog popuštanja žica, u novije vrijeme čivije se postavljaju metalne tj. kao mehanizam za štimanje u akustičnim ili električnim gitarama

Za izradu šargije treba jako puno vremena, strpljenja, preciznosti ali i alata. Upravo iz tih razloga i danas je jako malo majstora koji znaju napraviti šargiju.

Zoran Antolović - Zoran je rođen u Mladoševici, a trenutno živi u Matinoj kod Novog Šehera. Zoran nije tako davno izradio svoju prvu šargiju. Nije mu trebalo puno vremena da se zaljubi u izradu ovog tradicionalnog instrumenta. Vrlo brzo je proširio svoje znanje o ovom instrumentu te ozbiljno ušao u ovaj posao. Danas, Zoran je zasigurno jedan od najvećih proizvođača šargija ne samo na novošeherskom području već i daleko šire. Za njegove šargije već su čuli brojni šargijaši koji sviraju za profesionalne izvorne skupine.

Zoran ima vrlo interesantan način izrade šargija. Uz korištenje brojnih ručnih alata i pomagala da izradi kvalitetne šargije, Zoran koristi stočno brašno kao najbolji metod da se ravnomjerno izvuče vlaga iz kutli za šargije.

Slika 2.1.1.4.: Sušenje kutli za šargije u stočnom brašnu. (autor)

Uz Matu i Zorana, jako dobre šargije pravi i Petar Budimir iz Ponijeva koji je još poznatiji kao vrsni majstor za izradu violina. Šargije pravi i Stjepan Kelavić iz Galovca (živi u Sloveniji). Nekada davno, šargije je pravio i Pero Dević iz Mladoševice. Naravno, ima još i drugih majstora koji su napravili jednu ili dvije šargije samo za svoje potrebe.

Zanimljivo je razmišljanje dr. Davora Vidakovića o izvornoj narodnoj glazbi i izvođenju uz šargiju i violinu pjesama koje doživljavaju veliku popularnost u najširim narodnim masama može se reći kod sva tri konstitutivna naroda u Bosni i Hercegovini, a doživljavaju ignoriranje intelektualne zajednice koja često ova izvođenja smatra „šundom“ .

„Šargija ima zvečeći zvuk, slično kao turski saz i svira se terzijanom (trzalicom) napravljenim od trešnjeve kore ili odgovarajućeg komada goveđeg roga. Najrasprostranjenija tehnika sviranja na šargiji je kucanje ili žargonski „čvoka“. Pod ovim terminom svirači podrazumijevaju trzanje žica pomoću terzijana koji svirač drži na pregibu kažiprsta desne ruke i pridržava ga jagodicama palca i kažiprsta, a srednjim prstom udara u trup šargije stvarajući zvuk basa odnosno daje ritam kompoziciji. Kucanje se može izvoditi u jednom ili u oba smjera. Ako izvodi svirku u brzom tempu, svirač kuca samo u jednom smjeru, od gornjih žica prema donjim. Kod ovakvog načina kucanja ritam melodije i ritam pratnje se potpuno podudaraju.

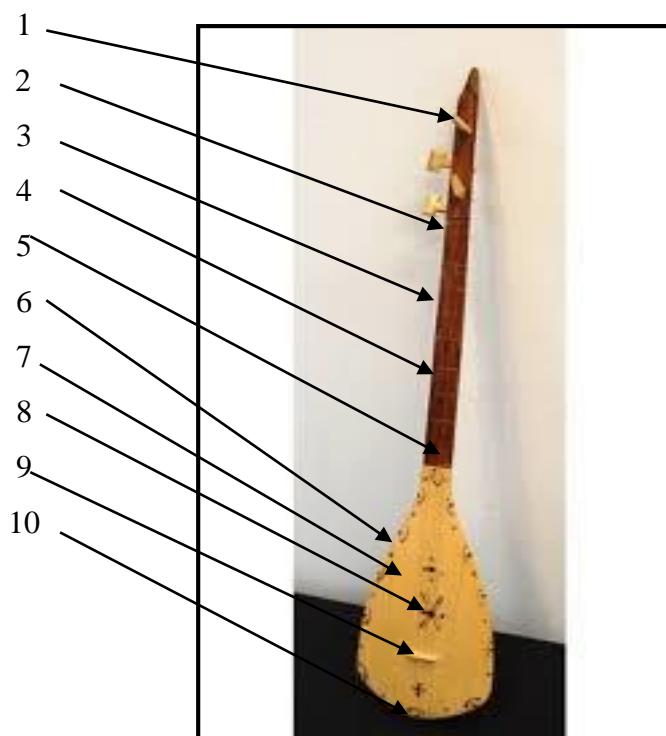
Šargija, iako nema precizne tonove i malo koji od tonova na njoj ima apsolutnu tačnost, ipak proizvodi jedinstvenu harmonijsku liniju, koja u potpunosti upotpunjuje violinu.

Važno je naglasiti da je i sviranje violine u izvornoj muzici apsolutno netačno i proizvođenje tonova je neobično, jer muzički gledano to nema puno smisla, ali se ipak harmonija i sklad uspijevaju stvoriti. To je jedan od najvažnijih dokaza da umijeće zajedničkog, neakadenskog sviranja violine i sviranje neakadenskog instrumenta šargije, ipak stvara jedinstvenost muzičkog izraza i u tom smislu mi možemo govoriti o umjetnosti. Takođe, bolji svirači šargije mogu na njoj da odsviraju razne melodije iz drugih vrsta muzike poput roka i popa. Danas postoje različite vrste šargija, među njima se nalaze i duple, čak i troidne (tri šargije u jednoj), kao i električne šargije. Muziciranje na šargiji je podignuto na dosta visok nivo i njegovanje ovog instrumenta u društvu je sve popularnije, što pokazuje da šargija kao instrument ima budućnost." (Vidaković, 2022:289-291)

2.1.2 Bugarija

Bugarija ili kako se još u narodu od milja naziva „bugarijica“ preteča je šargije na području Novog Šehera. Bugarija se svirala prije pojave šargije. Naši napoznatiji svirači na bugariji su bili: Karlo Dević, Pero Dević, Ivan Lončar i Marko Šimić, a najpoznatiji majstori koji su pravili bugarije su: Karlo Topić, Mato Grlić, Ivo Andrić, Ivo Grlić i Pero Dević. Naravno, nekada davno u svakome novošeherskom selu je bilo nekoliko svirača na bugariji jer je to dugo godina, uz frulu, bio jedini instrument koji je bio dostupan mještanima novošeherskih sela. Najčešće se svirala na prelima, sijelima, svadbama ali i svake nedjelje pred crkvom u Novom Šeheru nakon pučke mise.

Bugarija je manji žičani instrument duljine cca 70 – 80 centimetara. Najčešće se izrađuje od drveta trešnje, oraha, jasena ili javora. Izrada bugarije je gotovo ista kao i kod izrade šargije. Prvo se počinje kopanjem kutle, nakon čega se izrađuje vrat/drška ili repač na koji se također postavljaju perde, rupe za čivije, čivije i konjić, potom se izrađuje daska koja se stavlja na kutlu, daska je uvijek od mekšeg drveta radi lakšeg sviranja odnosno kucanja, nakon daske izrađuje se kobilica. Nakon tog procesa, postavljaju se četiri žice i bugarija se nagađa.

Slika 2.1.2.1.: Bugarija (autor)

Dijelovi bugarije su: 1) glava i čivije, 2) koblica, 3) vrat/drška, 4) perde koje dijele polja za sviranje 5) žice, 6) kutla, 7) daska, 8) zvučni otvori, 9) konjić, 10) zapinjač.

Prvi pisani opis bugarije donosi bosanskohercegovački arheolog i etnograf, Vejsil Čurčić, koji je svojedobno istraživao i neolitsko naselje Kraljevinu kod Novog Šehera, a o bugariji piše:

„Bugarija je zapravo naša prava najmanja tambura, jer je ona od svih najpoznatija po našim krajevima. Ona je tako prozvana, jer je valjda porijeklom iz Bugarske, t.j. da je iz Turske preko Bugarske dospjela u naše krajeve. Ona je obično s četiri žice. Uz bugariju udara najviše mladež kada hoda po sijelima. Bugarija je obično samica, i ona nema gotovo nikad druge pratnje, osim što uz nju mlado momče kuca, a sitno popijeva, a to sasvim zadovoljava. Ona je u toliko zgodna, što je malena, pa je momčadija metne u rukav od gunja, koji onda prebaci preko ramena i tako je nosi kamo hoće i nezapaženo. Bugarija je već odavno prešla i na selo, pa i ovdje momci idući na sijelo, kucaju uz bugariju, a nalazimo je često i kako prati obijesno seljačko kolo.“ (Čurčić, 1935: 3-7.)

O ovom tradicionalnom instrumentu na novošeherskom kraju, nažalost nema puno zapisanog materijala ali zato postoje brojni stariji ljudi koji svjedoče o ovom vremenu i ljepoti sviranja i igranja uz tamburu.

Tehnika sviranja koja je na bugariji najrasprostranjenija je kucanje. Termin kucanje podrazumijeva da svirač lijevom rukom tj. kažiprstom, srednjim prstom i prstenjakom pritišće

prve dvije žice a palcem povremeno pritišće gornju žicu; dok desnom rukom, odnosno palcem i kažiprstom drži terzijan (trzalicu) kojim okida po žicama dok srednjim prstom kuca u dasku bugarije ili kako se u narodu kaže „puca čvoke“.

Bugarija je i najbolji pokazatelj teškog života i siromaštva ovdašnjeg puka. I dok su imućne gazde, age i begovi imali velike sazove, većinsko, siromašnije stanovništvo novošeherskog kraja je imalo bugarije jer su znatno manje, puno jeftinije i lakše ih je bilo napraviti. Stoga, često se u narodu kaže da je bugarija sirotinjski instrument. Svejedno, i uz bugariju se odigralo dosta kola i ispjevalo lijepih pjesama. Stoga, ovom divnom instrumentu novošehersko područje odaje veliku zahvalu.

2.1.3 Saz

Riječ saz je perzijskog porijekla i znači trska, šum trske. Šukrija Trako u knjizi "Saz u Bosni" navodi da se najčešće koristio u muslimanskom dijelu stanovništva, a posebno u višim socijalnim krugovima kao što su aginski i begovski.

"On ne trpi hilu (nasilje), kako prema sebi tako ni prema pjesmi sa kojom je predstavljao nerazdvojnu cjelinu kao 'nokat i meso' i danas tvrdim, bez namjere da minimaliziram vrijednost orkestriranih aranžmana sevdalinke, ista je originalna samo uz saz... On je instrument po mjeri sevdalinke, a ista je često pravljen po njegovim 'mjerama i mogućnostima.'" (Trako, 2003)

Saz pripada grupi tambura, a zvuk na njemu se dobiva udaranjem terzijana po žicama. Mada se najčešće svira samostalno, on se može svirati i u takumu (istovremeno sviranje više sazlija). Često se poistovjećuje sa šargijom od koje se razlikuje po dužini drške (šargija ima kraću dršku) i po drugačije postavljenim pragovima iz čega proizilazi i drugačiji zvuk. Mnogo pažnje se poklanjalo ukrašavanju sazova, tako su se dekorirali srebrom ili sedefom.

U Bosnu i Hercegovinu saz dolazi u 15. stoljeću okupacijom od strane Osmanskog carstva te se afirmira većinom u urbanim sredinama. Saz je preteča šargije te se često ova dva instrumenta poistovjećuju iako se radi o dva različita instrumenta. Saz i šargija se razlikuju prije svega u dimenzijama, a zatim u načinu štimanja, rasporedu pragova i broju žica. U razgovoru sa jednim od najboljih danas živućih majstora za izradu saza u BiH, gospodinom Hasibom Bjelogrićem¹⁰ iz Puračića, dobili smo vrlo vrijedne informacije o izradi ovog tradicionalnog instrumenta. Već

¹⁰ Hasib Bjelogrić rođen 1960. godine, živi i radi u Puračiću, bavi se izradom sazova.

godinama Hasib pravi sazove i na taj način pokušava sačuvati od zaborava ovaj lijepi bosanski instrument.

Po njegovim riječima bosanskohercegovački saz se razlikuje od turskog saza u načinu štimanja, debljini žica te dimenzijama. Kao i šargija, tako se i saz najčešće izrađuje od drveta divlje trešnje, javora, duda ili oraha. Proces sušenja drveta za saz traje između 3 i 5 godina, dok sam proces izrade saza traje mjesec do dva mjeseca. Postupci izrade saza su gotovo isti kao i kod izrade šargije. Sazovi su se nakon izrade ukrašavali srebrom i biserima, što je također bio jedan od pokazatelja ekonomske moći vlasnika saza.

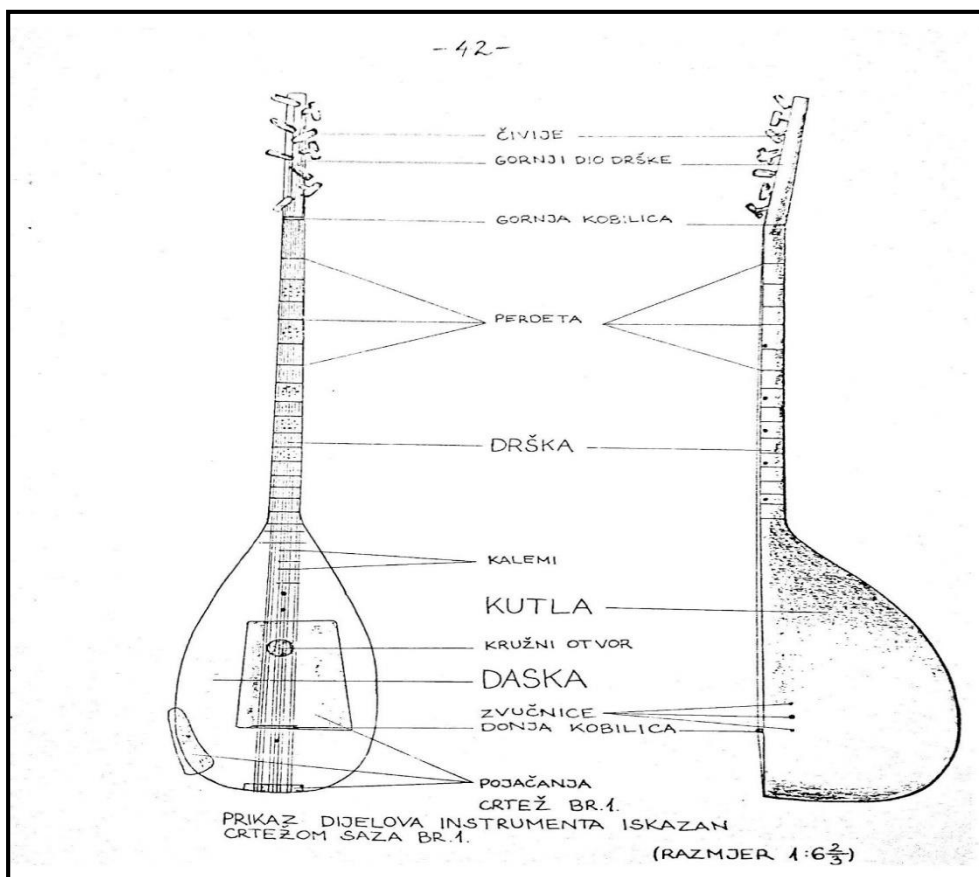
Slika 2.1.3.1.: Majstor za izradu saza Hasib Bjelogrić iz Puračića (Hasib Bjelogrić)

Bosanska, originalna sevdalinka je potpuno nezamisliva bez pratnje saza. Stoga, sazlije imaju velike zasluge i za očuvanje sevdalinke u BiH. Slavko Marković iz Donjih Živinica kod Dervente već pedeset godina pravi bugarije, šargije i sazove. Sve poslove još radi ručno-na tradicionalan način sa starim alatima upravo kao što je radio i njegov pokojni otac.

I danas sazlije imaju i tradicionalnu odjeću Obično je obučen: na glavi crveni fes sa cr-nom kićankom, ferm-en crni od čohe vezan crnim gajtanima sa orijentalnim šarama na čoškovima veze-nim iglom od biljura, bijela kosulja od ćerece, troboloz svileni šareni na krajevima sa kitama oko pojasa, jagluk od finoga beza zlatom vezen na jednom uglu – nošen o pojasu, čaksire crne od čohe – abe vezene crnim gajtanima na bokovima sa dugim turom uskim nogavicama, na nogama čarape i cipele – mestve, firale kaljače sa kalosama, postule (zavisi od godišnjeg doba).

U cijeloj Bosni i Hercegovini pa tako i u Novom Šeheru, zbog svog porijekla, saz je bio najprisutniji kod muslimanskog stanovništva a posebno je bio prisutan kod pripadnika viših muslimanskih staleža. Imajući u vidu da je takvih ljudi bilo jako malo i na novošeherskom području daje se odgovor zašto je saz i danas tako rijedak instrument i kod bošnjačkog stanovništva i zašto ga vrlo rijetki znaju svirati. Nažalost brojni KUD-ovi u BiH, koji njeguju kulturnu baštinu Bošnjaka ne sviraju saz. Poražavajuća činjenica je ta da većina današnjih bošnjačkih KUD-ova na svojim nastupima, pa čak i na reprezentativnim smotrama folklor, koristi moderne instrumente, a najviše sintisajzer, umjesto da sviraju i pjevaju uz saz, svoj tradicionalni instrument. Na ovaj problem zasigurno da bi bosankohercegovački KUD-ovi, glazbene škole ali i etnomuzikolozi iz BiH trebali sasvim drugačije gledati i pokrenuti aktivnosti na boljoj zaštiti i promociji ovog instrumenta, ali i boljoj stimulaciji majstora koji još prave sazove. Ipak, mora se reći da je posljednjih godina pojačano zanimanje za saz, tako da se može očitovati njegovo značajnije prisutvo, a samim time i jače vezivanje za sevdalinku

Saz čine sljedeći dijelovi: kutla, daska, otvori/zvučnice, donja kobilica, kalemi, perde, gornja kobilica, drška, glava drške i čivije.

Slika 2.1.3.2.: Saz (Fotografija preuzeta sa stranice:

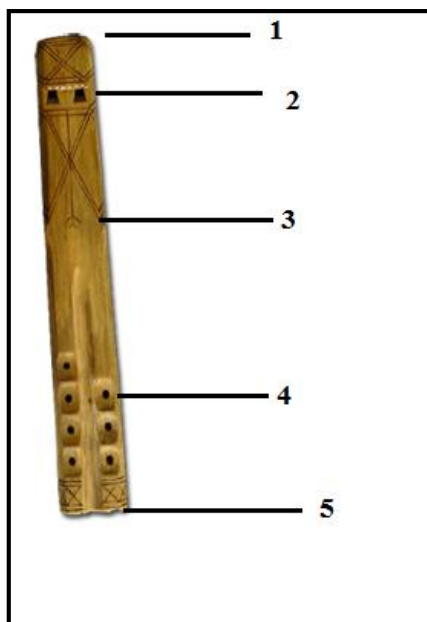
<http://www.sevdalinke.com/2019/10/tatjana-pandurevic-saz-u-bosni.html>
11.10.2021.)

2.1.4. Dvojnice

Dvojnice su staro tradicionalno puhačko pastirsko glazbalo. Zastupljene su na području Hrvatske, Bosne i Hercegovine te Srbije. Dvojnice se izrađuju isključivo od drveta, to bi najčešće bila vrsta drveta koja je prije uvijek ljudima bila na dohvata ruke i od kojih su se pravile i šargije, a to su javor, bagrem, jasen, šljiva, trešnja, orah a za dvojnice je također mogla poslužiti i vrba jer je prilično mekana za obradu. Postoje dvije vrste dvojnica u narodu poznate kao „lijeve“ i „desne“, lijeve dvojnice imaju četiri izbušene rupe na lijevoj cijevi a na desnoj tri, dok desne dvojnice imaju na desnoj cijevi izbušene četiri rupe a na lijevoj cijevi tri.

Dvojnice se sastoje od sljedećih dijelova: 1) otvor za puhanje, 2) pisak, 3) tijelo dvojnica, 4) rupe/otvori pomoću kojih se dobivaju različiti tonovi,

5) kraj cijevi/otvora

Slika 2.1.4.1.: Dvojnice (Fotografija preuzeta s <https://www.gajde.com/instrumenti/dvojnice/> 12.09.2022.g.)

Na fotografiji su prikazane „desne“ dvojnice. Zanimljivo je istaknuti da su se „desne“ dvojnice svirale i još uvijek sviraju na području Hrvatske te u pojedinim dijelovima Bosne i Hercegovine, dok su „lijeve“ dvojnice zastupljene u pojedinim dijelovima BiH i u Srbiji. Također, čitajući o dvojnicama, primijetio sam da na koncu ovisi najviše od samog svirača hoće li svirati „lijeve“ ili „desne“ dvojnice.

Pojava i sviranje dvojnica na području Novog Šehera nam je pokazatelj da ovo područje u prošlosti nije bilo „slijepo crijevo“ te da su na to područje, s ljudima, dolazila i glazbala iz svih dijelova Hrvatske, Bosne i Hercegovine i Srbije te da su svirači ovih krajeva išli u korak s vremenom s usvajanjem i primjenom novih instrumenata jer do dolaska dvojnica, na području Novog Šehera, od puhačkih instrumenata svirala se samo frula. Uz šargiju i bugariju, dvojnice su bile neizostavan instrument svih događaja, kola i pjesama na području Novog Šehera.

Dvojnice je bilo jednostavno nositi sa sobom, a bile su dobrodošle na svakom prelu, svadbama i druženju. Također, dvojnice su najviše bile pastirski instrument kojim se ubijala dosada dok su se čuvale krave, ovce ili neka druga stoka.

Pored toga što su se dvojnice svirale na ispašama stoke, prelima i drugim seoskim veselicama, također su bile neizostavne i u kolima koja su se uvijek igrala pred crkvom u Novom Šeheru, poslije nedjeljnih sv. misa.

Poznati živući svirači dvojnica su Marica Filipović poznatija kao Mara Danušina i Ivica Kožul poznatiji kao Injo te Tomislav Perković. Dvojnice su nekada svirali i pok. Luka Kožul, Marko Bonić i drugi.

Slika 2.1.4.2.: Marica Filipović svira dvojnice tijekom HRT-ovog snimanja dokumentarnog filma o njoj. (Preuzeto s web stranice HRT-a 24.10.2022. g.)

Kroz razgovor s Maricom Filipović¹¹ nismo saznali točno kada dvojnice dolaze u ove krajeve, ali postoji pretpostavka da su došle iz Hercegovine, s obzirom na prijašnje migracije stanovništva.

Marica ponosno ističe kako je naučila nekolicinu mladih osoba svirati dvojnice, ali i šargiju te na taj način daje doprinos očuvanju ovih instrumenata od zaborava. Ovu jednu od rijetkih žena koja se aktivno bavi zaštitom tradicionalne glazbe i instrumenata spominje i Jasmina Talam koja je imala priliku da istražuje i opus Marice Filipović (Talam, 2014: 209). Kako bismo u potpunosti zaštitili sve tradicionalne instrumente, potrebno ih je staviti pod UNESCO-vu zaštitu. Kao što smo već ranije naglasili, na veliku žalost, nema ni inicijativa i opisa koji bi išli prema zaštiti ovog vrijednog tradicionalnog blaga. Na novošeherskom području, nažalost, nitko na pravi dvojnice mada su nekada davno pastiri sami pravili frule i dvojnice. Budući da je dvojnice dosta teže napraviti bez adekvatnog alata, stoga je i njihova vrijednost i nabavna cijena bila duplo veća od frule.

2.1.5 Frula

Frula je tradicionalni drveni puhački instrument skromnih dimenzija koji se prije često svirao i bio je sinonim za stočarstvo. Upravo su ljudi koji su čuvali stoku najčešće izrađivali i svirali frule kako bi iskoristili vrijeme koje su provodili na pašnjacima. Također, frula je opjevana u mnogim tradicionalnim /izvornim pjesmama.

Slika 2.1.5.1.: Frula (Preuzeta s <https://www.muziker.hr/etnicke-frule> 02.11.2022.g.)

¹¹ Marica Filipović rođena je 1965. godine, po struci je tekstilac i radi u KŠC „Don Bosco“ Žepče.

Nažalost, danas na području Novog Šehera nema niti jednog majstora koji se bavi izradom frule. Vrlo rijetke su i osobe koje sviraju frulu, što govori da je ovaj tradicionalni instrument već pao u zaborav i gotovo izumro. U susjednoj općini Tešanj, u selu Medakovo živi jedan od najpoznatijih proizvođača frula, g. Safet Salkanović – Sajo. Safet izradu frule opisuje N1 televiziji na sljedeći način: „Napraviti frulu zahtjeva posvećenost, preciznost i ljubav. Moramo da imamo suho drvo koje se iscijepa u jednu ceplju za loženje i ostavlja se jedno dvije do tri godine da se suši pa onda ide predobrada, dotjerivanje sjekiricom. Potom dolazi sljedeća faza uzimanje predmjere gdje izbušimo frulu iznutra i vanjski obradimo u cilindričan komad gdje se to opet ostavlja da se drvo malo umiri. Drvo se mora birati. Na našem podnevlju najviše se uzima šljiva, dobar je i jasen, drijen, a od hrasta se prave piskovi.“

Slika 2.1.5.2.: Safet Salkanović-Sajo iz Medakova kod Tešnja u svojoj radionici. (Preuzeto s <https://n1info.ba/foto/a443644-safet-sajo-salkanovic-frule-su-moja-ljubav/> 05.06.2022. g.)

2.1.6 Violina

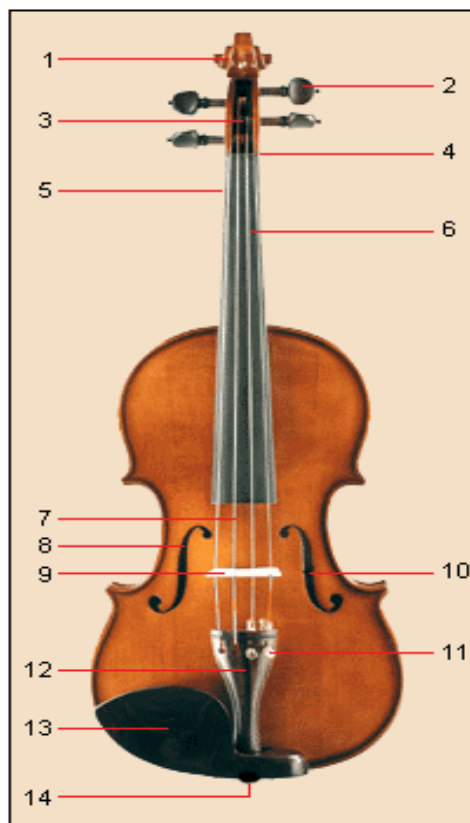
Violina je glazbeni instrument koji se danas svira u cijelom svijetu. Pojedini violonisti su mi često govorili da još uvijek nije do kraja istraženo što se sve može svirati na violini, aludirajući mi pri tome da je to instrument kojim je moguće svirati sve skladbe i sve vrste glazbe. Prema dostupnim podacima, violina je nastala u 16. stoljeću u Italiji. Andrea Amati izgradio je 1555.

godine najstariju dokumentiranu violinu nalik današnjoj s četiri žice. Violina je nastala spajanjem pojedinih segmenata tada rasprostranjenih instrumenata: gusli, rebeka i lire koja potječe s otoka Brača.

Violina se sastoji od sljedećih dijelova:

Delovi

1. Puž
2. Čivije
3. Kućište
4. Prag
5. Vrat
6. Grifplatna
7. Žice
8. F-otvor
9. Kobilica
10. Duša (unutra)
11. Fajnštimer
12. Žičnjak (kordar)
13. Podbradak
14. Dugme

Slika 2.1.6.1.:_Dijelovi violine (Preuzeto s <http://www.violinsrakić.co.rs/htm/korisno/oviolini.html> 15.11.2021. godine)

Prema riječima poznatog novošeherskog violiniste, Ivica Tomića – Tometa¹², violina na područje Novog Šehera, točnije u Galovac i Ljubatoviće, dolazi krajem 60-ih godina prošlog stoljeća i počinje se prakticirati u izvornoj tradicionalnoj glazbi na novošeherskom području. Zbog svojih brojnih specifičnosti, vrlo rijetki su majstori za izradu violina. Ovo se odnosi na cijeli svijet, a ne samo na novošehersko područje. Izrada violina je daleko teža od izrade šargije, bugarije ili saza. Jedina živa osoba na novošeherskom području koja gradi violine je

¹² Ivica Tomić – Tome rođen je 17.08.1959. g. živi u Ljubatoviću i trenutno je u mirovini.

je Petar Budimir¹³ iz Ponijeva. Ovaj vrijedni mještalin novošeharskog kraja nedavno je došao u mirovinu koju je zaradio u Švicarskoj. Upravo u Švicarskoj mu se i rodila ljubav da gradi violine, a aksnije i šargije. Svoju nostalgiju i ogromnu ljubav prem rodnom kraju Petar je pretočio kroz izradu ovih, tradicionalnih instrumenata. U razgovoru s njim, dobio sam sve detalje bitne za izradu violina.

Slika 2.1.6.2.: U radionici za izradu violina i šargija autor Ante Kelavić s Petrom Budimirom iz Ponijeva kod Novog Šehera. (autor)

Za izradu violine koristi se osušeno drvo javora ili smreke. Petar koristi drvo od javora i po njegovom mišljenju bosanski javor i smreka su najbolji za izradu violina, osobito javor sa područja Bosanskog Grahova.

Nakon što se izreže daska za violinu, debljine cca 1-1.5 cm,(ako su godovi uži, reže se tanja daska, a ako su širi, reže se deblja daska) ona se kroz sredinu prereže kako bi dobili dvije potpuno iste polovice sa istim rasporedom godova. Na te polovice se stavlja šablon za donju

¹³ Petar Budimir rođen je 12.08.1956. g. po struci je građevinar, a trenutno je u mirovini i živi u Ponijevu.

stranu violine i ocrta se. Isti proces je i za izradu gornje daske, tj. gornje strane violine. Nakon što se ocrtaju šabloni za donju i gornju stranu violine, ručnim alatom za kopanje (različitim dijetlima) pristupa se kopanju daske.

Nakon što se obrade prva i zadnja daska violine, prvo kopanjem, a kasnije i brušenjem, na debljinu 3-3,5 mm nastavljaju se daljnje aktivnosti na izradi violine. Vrijedno je spomenuti da za svirače naših izvornih skupina, Petar srednji dio prednje strane violine (tzv. obraze) ostavljam samo 1-1,5 mm debljine, a rubne cca 3 mm zbog boljeg zvuka/akustike.

*Slika 2.1.6.3.: Petar Budimir izrađuje violinu.
(autor)*

Kada su završene prednja i zadnja daska violine, sa unutarnje strane donje daske postavlja se tanka poprečna letva-mostić koje će biti unutar violine. Ova letva/mostić ima zadaću da drži rastojanje između gornje i donje daske i da violina bude čvršća.

Nakon ugradnje srednje letve/mostića, nastavljaju se radovi na drugim dijelovima violine. Prvo se pristupa izradi vrata violine. Vrat violine se pravi od jednog komada drveta. Prvo se ocrta šablon, onda se nastavlja sa istim procesom kopanja ko i kod kopanja prednje i zadnje daske.

Izrada vrata violine sa pužem je isto tako zahtjevan i precizan posao jer treba od običnog komada drveta dobiti fino oblikovani vrat za violinu. Nakon što se završi i obrusi vrat violine sa gornjim dijelom, pužem violine, pristupa se izradi bočnog dijela violine koji spaja gornju i donju dasku. Na donju dasku se lijepi letva, postavlja bočna strana violine, a zatim se uklapa vrat violine. Nakon toga se postavlja gornja daska, na kojoj se urežu F-otvori sa obje strane

zbog bolje akustike. Sve se lijepi isključivo ljepilom na bazi vode tzv. tutkalom (ne drvofixom niti sličnim ljepilima) jer u slučaju poprvke i potrebe da se violina treba otvoriti/rasklopiti donju dasku od gornje, dovoljno je uzeti dobro zagrijani nož ili neki drugi tanki metalni materijal i lagano otopiti postojeće ljepilo bez ikakvih oštećenja violine. Upravo iz tih razloga potrebno je koristiti ljepilo na bazi vode (tutkalo). Nakon što se spoje glavni dijelovi violine, više puta prelakiraju, pristupa se ugradnji ostalih, manjih dijelova. Na vrat se postavljaju: čivije, kućište, prag, grifplatna, a na donji dio se ugrađuje: kobilica, fajnštimer, žičnjak, podbra-dak (na neke violine se ne stavlja) i na dnu violine se ugrađuje tzv. dugme. Na kraju se postavljaju i žice za violinu.

Petar Budimir je u Švicarskoj počeo praviti violine i šargije. Na njegovim violinama sviraju naši najpoznatiji svirači izvornih pjesama, a ima ih diljem Europe.

Na novošeherskom području nitko drugi ne pravi violine jer je puno zahtjevnija od šargije. Stoga, ovu tradiciju treba prenositi i na mlađe. I pored toga što je violina italijanski i svjetski instrument koji datira još iz 1555 godine, na našim, novošeherskim prostorima već 60-tak godina našla je svoje mjesto i u izvornoj glazbi uz šargiju i dvojnice.

Poznati svirači violine na novošeherskom području su: Ivica i Jozo Tomić iz Ljubatovića, Tomislav Andrić rodnom iz Adža, Niko Anić-Ćina i Ivo Dević iz Mladoševice, Dragan Đuzel iz Pira, pok. Karlo Dević iz Čustog Brda,...

2.1.7 Harmonika

Za harmoniku možemo reći da je jedan od popularnijih i najzastupljenijih instrumenata u Bosni i Hercegovini ali i u svijetu.. Profesor Tomislav Krvarić u svom stručnom članku pod nazivom „Povijesni razvoj harmonike“ za harmoniku navodi sljedeće: „Harmonika je glazbeni instrument koji svojim tehničkim mogućnostima i bogatstvom tonskog nijansiranja omogućuje izvođenje svih glazbenih stilova. Upravo zbog toga, harmonika je jedno od najpopularnijih glazbala koje se svira diljem svijeta. Sastoji se od tri dijela: to su desna strana sa tipkama ili dugmićima, mijeh i lijeva ili basna strana. Harmonika je instrument koji pripada aerofonoj skupini instrumenata, odnosno instrumentima kod kojih se ton dobiva strujanjem zraka. Istovremenim pritiskom na tipku ili dugmić i povlačenjem mijeha, strujanje zraka uzrokuje titranje metalnih jezičaka koji na taj način proizvode ton. Registri koji se nalaze na obje strane dodatno omogućuju sviranje raznih tonskih visina kao i kombinaciju različite boje tonova. U ovom članku prikazat će se kratki povijesni razvoj harmonike, od njenih najranijih dana pa sve

do danas. Prvi počeci razvoja harmonike datiraju iz 2700. godine prije Krista, kada je u Kini izumljen instrument pod imenom Šeng, čija je boja tona oponašala pjev mitološke ptice Feniks. Šeng je ustvari bio prvi instrument koji je proizvodio ton uslijed titranja piska što je osnovni način na koji se dobiva ton na harmonici.

Prvi instrumenti koji su bili preteče moderne harmonike kakvu danas poznajemo nastali su u Njemačkoj, u prvoj polovici 19. stoljeća. Godine 1822., Christian Friedrich Bushmann je na malenu klavijaturu pričvrstio rastezljiv mijeh koji je pokretao vibrirajuće piskove koje je smjestio u sam instrument. Cyrillus Damian, bečki izumitelj instrumenata, bio je prvi koji je dana 23. svibnja 1829. godine prezentirao i patentirao instrument pod nazivom Accordion. Lijevom rukom svirali su se i basovi (kojih je najčešće bilo od dva do četiri), a proizvodili su akorde unutar jedne oktave. Desnom rukom svirali su se melodijski tonovi. Nakon toga nastale se mnoge vrste instrumenata sa vibrirajućim piskovima. Sir Charles Wheatstone je izumio Concertinu 1829. godine, a Heinrich Band, 1840. godine Bandoneon, koji i danas ima glavnu ulogu u izvođenju argentinskih tango plesova.

Iste godine, u Parizu, Alexandar Debain dovršio je svoj Harmonium, kod kojeg je ulogu mijeha imala pedala koja se pritiskala stopalima. Na taj je način zrak dolazio na piskove koji su proizvodili ton. Glavna razlika ranih varijanti i današnje, moderne harmonike jest u držanju instrumenta. Stariji modeli nisu imali remene koji omogućavaju da se harmonika drži uz tijelo, nego su se pridržavale prstima lijeve i desne ruke (najčešće palcem te četvrtim i petim prstom) pa su i izvođačke sposobnosti na takvom instrumentu bile vrlo skromne jer se najčešće sviralo samo sa po dva prsta desne i lijeve ruke.

Velika razlika je bila i u tome što su rane harmonike (kao na primjer bandoneon) prilikom otvaranja mijeha proizvodile jedan ton (npr. ton c), a prilikom zatvaranja mijeha drugi ton (ton d). Prvu kromatsku harmoniku koja proizvodi isti ton pri otvaranju i pri zatvaranju mijeha, konstruirao je Franz Walter. Harmonika je imala 52 tona u desnoj ruci i oni su proizvodili isti ton neovisno o smjeru kretanja mijeha, dok je u lijevoj ruci imala 12 basova koji su pri promjeni mijeha proizvodili različiti ton. Ta harmonika se prvi puta pojavila 1877. godine u kvartetu koji se sastojao od harmonike, dvije violine i bas gitare. Godine 1857. njemački urar po imenu Hohner počeo je izrađivati harmonike, ali su se one počele masovno proizvoditi tek dvadeset godina nakon njegove smrti. Danas je harmonika jedan od najpopularnijih i najraširenijih instrumenata. Zbog bogatstva zvuka kojim je moguće dočarati široku paletu emocija, od veselja do tuge, harmonika je osvojila ljubav slušatelja diljem svijeta. Postoje brojne tvornice koje se bave isključivo izradom harmonika: u Europi je duga tradicija izrade harmonika prisutna u Njemačkoj (marke Horch, Hohner, Weltmeister, Barcarole, Firotti) te naročito u Italiji (marke Scandalli, Pigini, Victoria, Bugari, ZeroSette, Borsini). Harmonika se u velikim količinama

proizvodi također u SADu, Rusiji (marke Jupiter, Tula accordion, AKKO) i Kini. Ovaj relativno mladi instrument nastavlja se i dalje razvijati i osvajati srca ljudi svojom jedinstvenošću.“ Harmonika u Bosnu i Hercegovinu, a tako i u Novi Šeher dolazi za vrijeme vladavine Austro-ugarske monarhije. Danas u Novom Šeheru harmoniku sviraju samo djeca koja pohađaju glazbenu školu „Katarina Kosača Kotromanić“ Žepče, te rijetki zabavljači i članovi KUD-ova. Dakle, danas se na novošeherskom području na harmonici sviraju samo klasična i narodna (turbofolk) glazba te narodna kola na nastupima KUD-ova i narodnim veseljima.

Slika 2.1.7.1.: KUD „Slovo o Žepču“ iz Žepča na Žepačkoj večeri u Zagrebu. Nastup uz harmoniku. (Fotografirao Marinko Kelavić.)

Etnomuzikolog i interpretator bosanske sevdalinke, Zanin Berbić, s divljenjem opisuje harmoniku: „Harmonika! Čudesan je to instrument čija je famozna lepeza tehničkih mogućnosti nerijetko igrala važnu ulogu u utiranju razvojnih puteva mnogih muzičkih pravaca. Gotovo da nema muzičkog ambijenta kojem ovaj *orkestar u malom* ne može udovoljiti. Tako je bilo i sa našom narodnom muzikom u Bosni i Hercegovini. Došavši zajedno sa Habsburškom monarhijom, harmonika je svoj mač sa dvije oštrice duboko zarila u stihijski proces razvoja narodnog bavljenja muzikom. Jedna je oštrica dodatno otvorila vrata temperovanom sistemu zapadno-evropskog muzičkog koncepta, utjeravši našeg svirača i pjevača dublje u onih dvanaest tonova ljestvice. Istovremeno ga je onâ drugâ, udaljila od dotadašnjeg netemperovanog sistema, na kojem se zasniva naš narodni melos od starina. Prvenstveno onaj ruralni, koji svoj izraz kreira u međuprostoru pomenutih dvanaest tonova.

Prošla je od tada do danas naša narodna muzika turbulentan razvojni proces. U tome su učestvovali brojni pojedinci, među kojima su Ismet Alajbegović Šerbo (1925-1987) i Jovica Petković (1927-2015). Ne slučajno, jer je njihovo muziciranje na ovom instrumentu u velikoj mjeri oblikovalo jedno opšte poimanje naše narodne muzike, prvenstveno sevdalinke.“¹⁴

¹⁴ Blog Zerina Berbića na: <https://sevdalinka.info/sa-habsburzima-dosla-je-harmonika/#> (posjeta 15.10.2022.)

3. TRADICIONALNI INSTRUMENTI U SVAKODNEVNOM ŽIVOTU I NJIHOV KULTURNI UTJECAJ NA PODRUČJU NOVOG ŠEHERA

Tradicionalni instrumenti su svojevremeno, pored društvenih igara, bili jedan od rijetkih izvora zabave. Iz razgovora sa starijim osobama, lako se može zaključiti kako je život prije bio jako težak te kako se unatoč napornom radu živjelo jako skromno pa čak i siromašno. Već sam u svom radu zapisao da su tradicionalni instrumenti svojevremeno bili prije svega i jedan od pokazatelja imovinskog stanja vlasnika instrumenta, pa su tako oni dobrostojeći muslimani imali velike i ukrašene sazove, dok su dobrostojeći katolici i pravoslavci od 19. stoljeća imali ukrašene šargije. Svi tradicionalni instrumenti na području Novog Šehera izrađivali su se od materijala koji su bili „na dohvat ruke“ tj. koji su bili lako dostupni i jeftini.

Primjenu tradicionalnih instrumenata u svakodnevnom životu možemo podijeliti na značajne događaja u životu ljudi novošeherskog kraja kao što su; rođenja djece i rođendani, vjerski blagdani, sijela i prela, svadbe, poljski radovi i dr.

3.1. Rođenja djece, rođendani i imendani

Rođenja djece i rođendani nekada davno i nisu bila tako eksponirana u javnosti kao danas. Glavni razlog bila je neimaština i težak život ljudi, a drugi razlog je bio taj što su u ta vremena sve obitelji imale jako puno djece pa kada se rodi 7. ili 8. dijete za neke ukućane je bila briga jer imaju „jedna usta“ više na hrani.

Danas, situacija je sasvim drugačija. Danas ljudi daleko bolje žive i imaju po jedno, dvoje ili eventualno troje djece. Stoga, za sve domaćine-roditelje, rođenje svakog djeteta se mora dostojanstveno i proslaviti jer je i to postala već tradicija zadnjih decenija na novošehersko m kraju. Naravno, uz svečane ručke i večere, nezaobilazna je i izvorna pjesma. Kod Hrvata i Srba obvezna je pjesma uz šargiju i violinu, a kod Bošnjaka uz harmoniku, a nekada davno i uz saz. Pored rođenja djece, danas se redovito proslavljaju i rođendani i imendani gotovo sa istim žarom i veseljem kao i rođenja djece. Naravno, opet uz šargiju, violinu ili harmoniku.

3.2. Vjerski blagdani i državni praznici

Tradicionalni instrumenti su uistinu imali vrlo široku primjenu na novošerskom području. Budući da na ovom prostoru žive pripadnici sve tri nacije, koje su uvijek i na vrlo dostojanstven i srdačan način proslavljali svoje blagdane (Uskrs, Vaskrs, Bajram, Božić), pjevanje, igranje i sviranje su postali neraskidiv dio i tih obreda i običaja. Vjerski blagdani su uvijek bili najradosniji blagdani na području Novog Šehera, pa čak i u vrijeme komunizma. Blagdanski ugođaj za Božić, Uskrs, Vaskrs i Bajram uvijek se upotpunjavao zvucima tradicionalnih instrumenata tj. zvucima šargije, violine, bugarije, dvojnica, saza a kasnije i harmonike. Za

Slika 3.2.1.: Božićno veselje uz pjesmu, dvojnice i šargiju. (Fotografirao Marinko Kelavić 20.12.2022.g.)

katolike novošeherskog područja, uz gore spomenute blagdane, također se posebno proslavlja blagdan sv. Ilije Proroka – patron župe u Novi Šeheru te blagdan Velike Gospe, dok za pravoslavce još treba spomenuti obiteljske slave i Veliku Gospojinu.

Upravo tako je i danas. Gotovo je nezamisliv Božić, Uskrs, Bajram, Ilina a da se ne organiziraju zabavne večeri uz šargiju, violinu ili harmoniku.

Umjesto nekadašnjih prela po livadama i proplancima, danas se takve manifestacije održavaju u moderno uređenim dvoranama, restoranima, svadbenim salonima....Nekada su prela sazivale djevojke, a danas takve društveno-zabavna okupljanja organiziraju vlasnici restorana, svadbenih salona, domovi kulture i dr. I pored toga što je evidentno izmijenjen i moderniziran prostor okupljanja, opet se na istim sviraju šargija, violina, harmonika...Pored vjerskih blagdana česta su okupljanja ljudi i na državnim praznicima, a osobi-to za Dan žena za 1. svibanj /maj, za Međunarodni praznik rada.

3.3. Sijela i prela

Sijela i prela su bila redovita i masovnija društveno-zabavna okupljanja svih stanovnika novošeherskog kraja bez obzira na vjersku pripadnost. **Sijela** su bila za manji broj osoba i obično bi se održavala u kućama. Gotovo uvijek na sijela se išlo po pozivu domaćina, domaćice, cure ili momka iz te kuće, a ponekada bi se i sami gosti najavili da dolaze na sijelo nekom domaćinu. Sijela su najčešće upriličena za susjede i bližu rodbinu ali znala su se organizirati i za momke ili cure. Na svakom sijelu nezaobilazna je bila i pjesma uz šargiju, dvojnice, bugariju, violinu ili saz i harmoniku, ovisno kojoj vjerskoj zajednici su pripadali domaćin i gosti.

Prela su, do skoro, bila najmasovnija okupljanja stanovnika novošeherskog ali i cijelog bosanskog područja na kojima se uvijek igralo i pjevalo.

To je bio najdraži i gotovo jedini večernji izlazak djevojaka i momaka koji žive na selu. Naravno, uz djevojke su uvijek išle i njihove majke, a ponekad i očevi, kako bi bolje pazile na svoje kćerke i same upoznale njihove momke. Na prelima su cure i momci ašikovali tj. upoznavali se i zaljublivali. Prela su uvijek sazivale djevojke, a održavala su se kod nečije kuće, na nekom proplanku ili na većim raskrižjima puteva gdje bi mogao doći veći broj osoba i gdje bi se moglo igrati i kolo. Sve do sredine prošlog stoljeća, na prelima u Novom Šeheru, pored dvojnice, najčešći i najpopularniji instrument je bila bugarija, koju su momci često nosili neprimjetno u rukavu gunja. Bugarija se najčešće svirala sama, ali se uz nju, ponekad, nađe i pratnja dvojnica. Kasnije se sve više pojavljivala i šargije a tek 60-ih godina prošlog stoljeća se pojavljuje i violina kao novi instrument na kojem se sviraju tradicionalna kola i uz koju se lakše pjeva.

Na svim prelima, uz domaćina, uvijek je središnju ulogu imao i svirač na šargiji, bugariji, dvojnicama, violini, saz i harmonici. Budući da prije nije bilo ni struje niti razglasa, svirač bi sa svojim instrumentom stao na sredinu prostora, a oko njega bi se formirao krug momaka i djevojaka koji bi igrali uz pratnju tradicionalnih instrumenata. Ovim činom, svaki svirač na

tradicionalnim instrumentima je bio uvijek tretiran kao poseban gost prela jer bez njega ne bi bilo ni kola, a ako nema kola onda nema ni pjesme. Stoga bi organizator prela uvijek ugovarao i svirače za tu prigodu. Vrlo često bi i domaćini pozvali svirače u svoju kuću i počastili ga kavom, rakijom a ponekada i večerom. Sve ovo je bio snažan poticaj mnogima da uče svirati tradicionalne instrumente jer dobri svirači su bili glavni gosti na prelu, a nerijetko i najuspješniji momci kod djevojaka. Naravno, za svirače na prelima su postojali i određeni rizici jer su, nekada davno, pojedini momci ili skupina momaka iz nekog sela, svoju snagu i hrabrost pokazivali na takav način da zaustave kolo i razbiju šargiju ili violinu. U svakom slučaju, svirati na prelu je uvijek bila velika čast i privilegija.

3. 4. Svadbe

Svadbe su i prije bile svečane, radosne i ispunjene običajima. Kod katolika novošeherskog kraja gotovo sve protokolarnе aktivnosti na svadbi (osim čina vjenčanja u crkvi) su opjevane pjesmama uz pratnju tradicionalnih instrumenata. Stoga, imamo posebne tematske pjesme koje su se pjevale kod mladoženjine kuće, a posebne pjesme koje su se pjevale kod kuće mladenke. Isto tako imamo pjesme koje su se pjevale noć prije vjenčanja, na dan vjenčanja (prije crkve i poslije crkve) te pjesme koje su se pjevale ujutro, drugi dan vjenčanja. Naravno, sve uz pratnju tradicionalnih instrumenata.

3.4.1 Svatovske pjesme novošeherskog kraja

(Posljednja momačka noć kod mladoženje)

Šta u dvoru žurba stoji, šta se govori,

Ono tata sina ženi, pa se veseli

I vas mu se rod veseli, tata najbolje.

Urodila šeptelija puna bisera,

Ovi dvori u kojim smo puni veselja

Sad se Marko svojoj svadbi nada

Ispred dvora napravio lada,

Di će vrane konje povezati,

I di će mu svati posjedati,

Di će njemu komordžija biti,

I di će mu rujno vino piti,

I di će se svati veseliti.

*Veselo nam večer omrknulo,
veselije jutro osvanulo,
našeg Marka tatu veselilo.*

*Oopet će se gora zeleniti
više Marku nema momak biti.*

(Posljednja djevojačka noć kod mlade)

*Šta u dvoru žurba stoji , šta se govori,
Ono tata ćer udaje te se žaluje,
I vas joj se rod žaluje, tata najviše.*

*Urodila šeptelija puna radosti,
ovi dvori u kojim smo, puni žalosti,
Sad se Ana svojoj svadbi nada,
Ispred kuće napravila lada,
Di će vrane konje povezati
Idi će joj svati posjedati
I di će joj komordžija biti
I di će joj rujno vino piti
I di će je mladu zaprositi,
Njezinom će tati žao biti,
Kad mu budu ćerku zaprosili.*

(Ispraćaj svatova od mladoženje)

*Pokreć te se kićeni svatovi,
Vrijeme se vama pokrećati,
Čekat će vas kićena djevojka,
Čekat će vas i pogledat će vas,
Istrgat će svoje vrane oči,
Gledajući kad će Marko doći,
Zbogom ajte, Boga nazivajte
I svakome redom nazdravljajte,
Gorom ajte, goru ne lomite,
Nek vam gora ne kune djevojke.*

(Doček svatova kod mlade)

*Šta no ondud jeka stoji gore zelene,
Ondud ide kita svata iza gorice,
Vode nama lijepu jenjgu/kumu kao gospoju,
I uz jenjgu/kumu djeverovi ko sokolovi.*

*Ustaj Ano otvaraj kapiju,
Došli su ti svati pred avliju,
Teško Ana vrata otvarala,
Njezina se majka rasplakala.*

*Evo nama kićenih svatova,
Evo nama najstarijeg svata,
Evo nama kućnog domaćina,
Evo nama svih svatova redom.*

(Opremanje mlade)

*Opremaj se kićena djevojko,
Opremaj se crkvi na vjenčanje,
Čekat će te Marko, momče mlado,
Čekat će te i pogledat će te
I strgat će svoje vrane oči,
Gledajući kad će Ana doći,
Opremaj se naša seko Ano,
Opremaj se oprema te majka,
Majka sprema više ćera nema,
Našu Anu šlajerom prekrili,
Tatine se grane salomiše,
Mamine se suze saroniše,
Opremaj se, opaši se čvrsto,
Da ti cvijeće kroz pas ne propadne,
Da ti Marko drugoj ne dopadne.*

(Izlazak mlade pred svatove)

*Odbi se grana od bora
I naša Ana od roda,
Pribi se kumu, djeveru
I svome Marku dilberu.*

(pjeva pratnja mlade)

*Hvala majci na lijepoj djevojci,
koja ju je lijepo odgojila,
Mladoženji našem poklonila.*

(pjeva pratnja mladoženje)

(Polazak svatova od mlade)

*Stari svate, dragi brate, diži svatove,
Sunce nisko, blato klisko, crkvi daleko.*

*Skidaj majko sa prozora cvijeće,
Više Ana zaljevat ga neće.*

*Zbogom ajte kićeni svatovi,
Zbogom ajte ,Boga nazivajte,
Djeverovi pazte na djevojku,
Da joj ne bi grana zakačila,
Da joj ne bi šlajer raskinula,*

*Plači majko ako ćeš plakati,
Ode Ana više se ne vrati.*

(Povratak svatova mladoženji)

(Doček komordžije)

*Komordžija, aberdžija, aber donosi,
Veseli se kućna domaćice,
Evo tebi ruha djevojačkog,
Evo tebi sluge do vijeka.*

(Doček i ispraćaj muštulukdžije)

*I dođoše i odoše muštulukdžije,
Dobru vijest odnesoše od domaćice.*

(Doček svatova)

*Šta no ondud jeka stoji gore zelene,
Ondud ide kita svata iza gorice,
Vode nama lijepu Anu kano jabuku,
Nakićenu, pozlaćenu jutros od tate.*

Pjevanje uz tepsiju domaćinu

*O tepsijo kalajlijo, kalaj bio pa sletio,
Tko će tebe kalajsati, kalajsat će naš domaćin,
U njeg kažu zlatan šajbuk, u šajbuku sto dukata,
Reko mi je dukat dati a njemu će sve ostati,
Ako imo nežalio, Bog mu dao što želio,
Od srca se veselio, svoga sina oženio,
Pa mu neva dobra bila, kud god išo pratila ga,
Otkle došo čekala ga,
Uvečer mu noge prala, izutra mu poljevala,
Pa mu onda kavu pekla, kako joj je mama rekla.
Ustaj tata kavu popij u kavi se šećer topi,
Sad će moje grlo stati u tepsiju dukat pasti,
Ili dukat ili tri, da ja vidim šta si ti,
Ili dukat ili trista, ako žališ ne daj ništa.*

Buđenje mladenaca prvo jutro

*Ajd ustajte dvoje mladih, dvoje dragi,
Svanu, zora je .
Usijala sjajna zraka iz vedra neba
Salila se mladoženji u bijela njedra.*

*Veseli se kućna domaćice,
Tri su tebe sunca obasjala,
Prvo sunce iza gore rane,
Drugo sunce mladi đuvegija
Treće sunce mlada nevjestica.*

Posebna vrsta pjevanja, bez tradicionalnih instrumenata, koje se prakticalo na našem prostoru samo za svadbe, jeste pjevanje uz tepsiju. Prvo bi se postavila sinija (niski okrugli stol sa kojeg se nekada jelo), a na siniji bi jedna cura ili žena, rukom okretala veću tepsiju. Uz tepsiju bi, dvije ili četiri cure naizmjenično, pjevale pjesmu „Oj tepsijo kalajlijo“, a pjevalo se domaćinu, ocu od mladoženje. Ovdje bi brzina okretnja tepsije određivala i ritam pjevanja tj. tepsija jezamijenila tradicionalni instrument.

*Slika 3.4.1.1.: Članice HKUD „Gromovnik“ Novi Šeher pjevaju uz tepsiju.
(Fotografirao Marinko Kelavić.)*

Pored ovog, tradicionalnog i protokolarnog dijela pjevanja i sviranja, kod mladoženjine kuće bi se nastavilo veselje cijelu noć, a nerijetko i drugi dan. Obično bi se po broju uzvanika tj. svatova, količini pripremljene hrane i pića te broju dana proslave svadbe ogledao i ugled i bogatstvo domaćina. Isto tako, vrlo bitno je bilo i koliko je domaćin imao svirača tradicionalnih instrumenata na svadbi. Za pjevače nikada ranije nije bio problem, jer su gotovo sve cure i momci na novošehskom kraju znali lijepo pjevati. Nažalost, danas je sve manje i dobrih pjevača izvornih pjesama.

3.5. Radovi na polju

Težak život na selu imao je i puno svojih dobrih osobina. Na polju se ranije iznimno naporno radilo, ali su se, tijekom tih aktivnosti, ljudi također i družili, a često bi se i zapjevalo.

Većina nekadašnjih radova na polju (sijanje, kopanje, kosidba i sušenje trave, berba kukuruza, češljanje vune, berba voća, sječa drva,...) se radila bez poljoprivrednih strojeva tj. ručno.

Upravo zbog toga se uvijek okupljao i veći broj osoba iz više domaćinstava. Svaki odlazak i dolazak s njive je bio prožet šalama i pjesmom. Veliku prednost su imali radnici u polju ako netko zna lijepo zapjevati, a osobito ako zna još i zasvirati.

*Slika 3.5.1.: Vanjski radovi uz pjesmu i sviranje šargije.
(Fotografirao Marinko Kelavić.)*

Kada govorimo o svakodnevnoj upotrebi tradicionalnih instrumenata, zaključujemo da se puno pozornosti pridavalo i praktičnosti samih instrumenata. U polje se nije nosila: šargija, saz, harmonika niti bugarija ali frula ili dvojnica jesu jer su mogle stati u torbicu, džep ili za pas. Stoga su brojne pjesme i nastale na tu temu i upravo uz pratnju frule ili dvojnica.

Jedna od takvih najpoznatijih pjesama na novošeherskom kraju je pjesma „Pastirče malo“ koja u jednom dijelu kaže: „... ja uzmem frulu pa sviram, pa sviram, svoju milu dragu dozivam, dozivam, sva gora ječi od frule, od frule, mene moja draga ne čuje, ne čuje...“.

Ipak, neki poslovi koji su završavani kod kuće, kao što je ljušidba-komušanje kukuruza, često je završavala s pjesmom i kolom uz šargiju ili bugariju.

3.6. Utjecaj tradicionalnih instrumenata na kulturni život u novošeherskom kraju.

3.6.1. Snimanje zvučnih i video zapisa

Zahvaljujući pjevačima i sviračima tradicionalnih instrumenata novošeherskog kraja snimljen je veliki broj izvornih ploča, audio i video kazeta. Prvo su počeli sa snimanjem singl-ploča.

Prve dvije singl-ploče, prije više od 50 godina su snimili Niko Grlić-Ledo iz Galovca kod Novog Šehera sa Ivicom Tirićem iz Fojnice kod Maglaja. Pratnju na šargiji je svirao Anto Kožul iz Galovca.

Slika 3.6.1.1.: Singl ploča Nike Grlića-Lede sa Antom Udovičićem. (autor)

Treću singl-ploču Niko Grlić-Ledo je snimio sa Antom Udovičićem iz Fojnice kod Maglaja. Svirači su im bili braća Tomići iz Ljubatovića, Jozo na violini i Ivica na šargiji. Interesantno je

spomenuti činjenicu da su Galovčani 1972. godine snimali ploče, a još ni struju nisu imali u selu.

Nakon što je Niko Grlić-Ledo snimio tri singl-ploče, nesretnim slučajem je poginuo 1975. godine u 25 godini života. Nakon njega, pojavili su se i drugi, brojni pjevači izvornih pjesama i svirači na šargiji i violini. Među poznatijim pjevačima novošeherskog kraja, koji su snimali audio-kazete i CD-e, su Anto Kožul-Šišo, Tadija Relata, „Braća Kapular“, Ivica Tomić-Tome, Niko i Mirko Kožulović, Ivica Ezgeta, Braća Dujo i mnogi drugi. Poznatiji svirači na šargiji i violini su braća Jozo i Ivica Tomić, Niko Anić-Ćina, Jozo Dević, Dragan Duju, Drago Budimir-Kuzman, braća Ilija i Nikica Topić i drugi.

Snimanjem ploča, audio kazeta i CD-a napravljena je snažna reklama cijelog novošeherskog kraja ali i dobra promocija naših izvornih pjesama, šargijaša i violinista. I danas se posebno poznaje novošeherski tj. žepačko-maglajksi stil pjevanja koji je malo brži i „oštriji“ od načina pjevanja derventskog kraja i ostale Posavine.

Slika 3.6.1.2.: HKUD „Gromovnik“ Novi Šeher je snimio CD svatovskih pjesama žepačko-šeherskog kraja. (Fotografirao Drago Dunder.)

Na novošeherskom području susnamljeni brojni nosači zvuka (audio i CD) ali i brojni video materijali. HKUD “Gromovnik“ Novi Šeher je, u suradnji sa Institutom za etnologiju i folkloristiku Republike Hrvatske iz Zagreba te sa Zemaljskim muzeom u Sarajevu potpisao ugovore o ustupanju i čuvanju videomaterijala o tradicionalnim radovima na novošeherskom području kojeg već tri godine snimaju za arhive.

Snimljeni materijali, u prosjeku, traju 20-tak minuta i svakodnjih obrađuju posebnu tematsku cjelinu. Za ovo snimanje angažirani su najbolji snimatelji FTV-a.

Slika 3.6.1.3.: Snimanje tradicionalne berbe kukuruza. (Fotografirao Marinko Kelavić.)

Svaki snimak je prožet pjesmom, šalama ali i uz pratnju tradicionalnih instrumenata. Na kraju svakog snimanja bi se poigralo i kolo uz šargiju, dvojnice ili bugariju.

Ove snimke HKUD „Gromovnik“ je ostavio na trajno čuvanje generacijama koje dolaze. Stoga su i pohranjeni u državne, zemaljske arhive BiH i RH.

3.6.2. Organizacija tečaja za tradicionalne instrumente

Utemeljenjem Hrvatskog kulturno umjetničkog društva „Gromovnik“ Novi Šeher 2006. godine na novošeherskom području su počeli organizirani tečaji za folklor i tradicionalne instrumente. Svake godine Gromovnik organizira besplatne dvomjesečne tečaje za folklor, šargiju, dvojnice i violinu. Uziskusne voditelje tečaja, Maricu Filipović i Ivicu Tomića, svake godine brojna djeca, mladi ali i starije osobe nauče igrati nekoliko tradicionalnih kola koja su

se igrala na Žepačko-maglajskog kraju. Na područjima Novog Šehera se igralo ukupno 11 različitih kola. Ovo su najpoznatija kola su: maglajka, zavrzlama, četverac, osmerac, povraćanac i zeni-čko kolo, a na malo širem području su se igrala i druga kola koja su: šigemige (tatlja), dina ti, ime moje, četvorka i vitla.

Slika 3.6.2.1.: Tečaj šargije vodi iskusni svirač Ivica Tomić. (Fotografirao Marinko Kelavić.)

Vrlo ohrabrujuća je činjenica da posebnu pozornost, kod djece i mladih, privlače tečaji za tradicionalne instrumente. Svake godine tijekom dvomjesečnog tečaja brojni polaznici nauče osnove sviranja na šargiji, dvojnicama i violini. Za očuvanje tradicije ovo je zasigurno jedna od najvrednijih aktivnosti koje provodi HKUD “Gromovnik“ Novi Šeher. Sudeći po broju polaznika i broju kupljenih šargija ovaj instrument će se još dugo svirati na ovim prostorima.

Slika 3.6.2.2.: Članovi folklorne sekcije UG „Cicmanka“ Novi Šeher. (Fotografirala Kada Meškić.)

U Novom Šeheru djeluje i Udruženje žena/građana „Cicmanka“. Pored brojnih aktivnosti koje imaju na poboljšanju uvjeta života žena u povratničkim sredinama, ove vrijedne žene formirale su i folklornu sekciju djece i mladih. Svojim radom vrlo brižno čuvaju i promiču tradicijske vrijednosti Bošnjaka novošeherskog kraja. Za svoju folklornu sekciju redovito održavaju probe i poduke za nove polaznike. Nažalost još nemaju stalne svirače na tradicionalnim instrumentima sazu i harmonici ali se nadaju da će uskoro i to imati. I pored toga što imaju vlastiti saz, vrlo teško je naći učitelja za saz. I ovo je pokazatelj koliko je potrebno ozbiljnije pristupiti zaštiti tradicionalnih instrumenata i edukaciji mladih polaznika. U organizaciji HKUD “Gromovnik“ Novi Šeher, 2018. godine organizirani su besplatni, dvomje-sečni tečajevi za: folklor, šargiju, dvojnice, violinu ali i za saz.

Ovo je, za članove kulturno-umjetničke sekcije UG „Cicmanka“ Novi Šeher bila vrlo lijepa prigoda da se upoznaju sa sazom i nauče osnove sviranja.

Slika 3.6.2.3.: Sazlija Sufijan Hadžić s polaznikom tečaja saza. (Fotografirao Marinko Kelavić.)

Po završetku tečaja, kojeg je vodio mladi sazlija Sufijan Hadžić iz Ž. Polja kod Žepča, HKUD “Gromovnik“ je darovao jedan saz članicama UG “Cicmanka“ Novi Šeher. Vrlo lijepa gesta dobre međunacionalne suradnje povratničkih udruga novošehrskog kraja.

3.6.3. Tradicionalne kulturno-zabavne manifestacije novošehrskog kraja

Već smo opisali koliki značaj su imali tradicionalni instrumenti na kompletan društveni život ljudi novošehrskog kraja. U proteklom periodu gotovo da nije ni postojalo masovnije okupljanje ljudi (osim sahrana) a da se nisu koristili tradicionalni instrumenti za sviranje narodnih kola ili kao pratnja za pjevanje. Danas, kada imamo brojne utjecaje printanih i elektronskih medija, društvenih mreža, različitih pravaca glazbenog stvaralaštva na različitim instrumentima jako je važno što se na društveni život ljudi na novošehrskom području i dalje zadržao vrlo visok utjecaj i tradicionalnih instrumenata i izvorne pjesme. Modernizacija je, kao i svugdje u svijetu, u značajnoj mjeri izmijenila život ovih ljudi ali neke, tradicionalne vrijednosti su i dalje ostale sačuvane, a najviše zahvaljujući KUD-ovima, pojedincima i

izvornim grupama koje rado pjevaju izvorne pjesme. Na novošeherskom kraju najpoznatije manifestacije, koje njeguju izvorno sviranje i pjevanje, su: Še'erska prela i multietnička smotra folkloru „Šehersko kolo“. **„Še'ersko prelo“**- se organizira već 23 godine. Utemeljitelj ove manifestacije je pok. Ivan Kljajić iz Ljubatovića, a nakon njega je fra Vinko Ćuro iz Novog Šehera nastavio organizaciju prela zajedno sa članovima HKUD „Gromovnik“ koji je registriran 2006. godine. Ovo Še'ersko prelo je najstarija i najmasovnija godišnja kulturno-zabavna manifestacija koju svake godine posjeti oko 1.000 posjetitelja sa ovog područja i izvan njega, ali i brojni ljudi iz dijaspore. Na prelu nastupi preko 50 tradicionalnih svirača i pjevača. Pored ove manifestacije, koja se organizira u srpnju, pred patron župe sv. Ilije Proroka, mjesec dana poslije u kolovozu, imamo još jednu sličnu manifestaciju **„Prelo u Še'eru“** koje organizira poduzetnik Ivo Živković-Žika vl. restorana „Villa Rosi“. I pored toga što se i ovo, drugo prelo, organizira samo mjesec dana nakon Iline u Novom Šeheru i na komercijalnoj osnovi i ono snažno promovira originalno izvorno pjevanje i tradicionalne instrumente ovog kraja. Stoga, gledajući sa tog aspekta, ima vrlo veliku vrijednost ali ne kao i prelo koje organizira HKUD „Gromovnik“ na kojem nastupaju brojni amateri pjevači i svirači izvornih pjesama dok na ovom drugom prelu nastupaju isključivo profesionalne izvorne pjevačke skupine u pratnji svojih profesionalnih svirača na tradicionalnim instrumentima.

„Še'ersko prelo u Zagrebu“ se organizira već 10-tak godina. Organizator ove manifestacije je Restoran „Villa Rosi“ Novi Šehar, a suorganizator je HKUD „Gromovnik“ Novi Šehar. Ova manifestacija se održava u Svadbenom salonu „Ćurak“ u Rugvici kod Zagreba, a svake godine okupi preko 500 posjetitelja. Vrijednost ove manifestacije na očuvanju tradicije je nemjerljiva jer na nju redovito dolaze novošeherski iseljenici koji žive u Zagrebu i okolice ali i oni koji žive u susjednoj Sloveniji i Austriji. Pored njih, česti su gosti i drugi mještani Zagreba koji žele više upoznati kulturnu baštinu novošeherskog kraja te brojni uglednici iz javnog i političkog života u Zagrebu i Republici Hrvatskoj.

U programu uvijek sudjeluju 2-3 KUD-a ali i veći broj izvornih pjevačkih skupina. Naravno, uz ove izvođače nezaobilazni su i brojni svirači na tradicionalnim instrumentima: šargiji, violini i dvojnicama. Program traje do ranih jutarnjih sati. Še'ersko prelo u Zagrebu je i najbolji kulturni brend. Milan Bandić, pored toga što je redovito posjećivao Še'ersko prelo u Zagrebu, više puta je dolazio i u Novi Šehar na izvorna druženja sa ljudima novošeherskog kraja.

Multietnička smotra folkloru „Šehersko kolo“ Vrlo značajna manifestacija za cijeli novošeherski kraj je i organizacija multietničke smotre folkloru. Budući da je gotovo cijeli

новоšeherski kraj povratnički jer je na ovim prostorima bio jako strašan rat, organizacija ovakve smotre folkora je od velike važnosti i za pomirbu ljudi jer je ovo prva multietnička smotra folkora na ovim prostorima ali i prva zajednička manifestacijan Bošnjaka, Hrvata i Srba na području novošeherskog kraja nakon završetka strašnog rata.

Slika 3.6.3.1.: Ženske narodne nošnja sve tri konfesije na području Novog Šehera. (Fotografirao Marinko Kelavić.)

Šehersko kolo je i najbolji pokazatelj kako nas tradicionalna glazba, pjesma i kola mogu spojiti i kolika je prednost što smo ovako različiti. Svake godine, brojna publika u Šeheru uživa gledati različite instrumente, nošnje, pjesme i plesove/kola. Upravo ta ljepota i ta različitost su uvezali i ove KUD-ove ali i narode novošeherskog kraja oko zajedničke ideje da zajedno možemo učiniti puno više za sve nas, za tradiciju ali i za cijelu Bosnu i Hercegovinu.

Pored čuvanja i promocije tradicionalnih instrumenata, pjesama i kola, članovi UG „Cicmanka“ i HKUD “Gromovnik“ iz Novog Šehera su i vrlo vrijedni čuvari tradicionalnih jela. Svake godine naprave i izložbe tradicionalnih jela žepačko-maglajskog kraja.

4. ZAKLJUČACI I PREPORUKE

1. Na osnovu prezentiranog je jasno da je područje Novog Šehera, sa izuzetno povoljnim životnim uvjetima (plodno poljorpvredno zemljište) sa dosta vode, pašnjaka, voćnjaka i šume pogodno za obitavanje čovjeka i ljudskih skupina. Da je tako govore i podaci o tragovima ljuskih zajednica još iz prapovijesnog doba. Novi Šeher je kroz povijest imao i značajne pojedince koji su učinili da se organizira i razvija život kojeg su uglavnom krasili tolerantni odnosi unatoč različitim etničkim i vjerskim opredjeljenjima ovdašnjih stanovnika. To je doprinijelo i razvoju specifičnih formi tradicionalne glazbe i glazbenih instrumenata koji su se zadržali sve do suvremenog doba 21. stoljeća. Sinkretizam u ovoj oblasti se ogledao posebice u glazbenim instrumentima koji se teško mogu nacionalno „svrstavati“ jer neki od njih koji su najpopularniji (šargija, violina, frula, harmonika, gusle itd.) jednostavno se koriste kod svih narodnih zajednica. Specifičnosti su prisutne u tekstovima pjesama, ali su povodi glazbenog ispoljavanja i prezentiranja slični ako ne i isti i dešavaju se u običajnim, životnim, prirodnim i drugim ciklusima. Ono što je specifičnost u tim prigodama jesu duhovne i vjerske pjesme koje nisu istog karaktera, pa ni glazbenog izričaja. I najteži ispiti kroz koje određena društva prolaze pokazuju snagu tradicije koja se ogleda u multietničnosti, multiireligioznosti zajedničkog života i njegovanju identitetskih osobnosti bez nametanja bilo kakvog obrasca su i na području Novog Šehera izdržali i ovu najtežu probu koja je samo u jednom stoljeću bila čak tri puta (Prvi i Drugi svjetski rat, i agresija na Bosnu i Hercegovinu u zadnjoj deceniji 20. stoljeća). I to oznaka vitalnosti koja bi trebala biti i preporuka svim tijelima vlasti da se radi na elementima zbližavanja u čemu tradicionalna glazba sa svojim tradicionalnim instrumentima itekako može biti pozitivan poticaj. Time smatramo da je potvrđena generalna hipoteza ovog rada:

Područje Novog Šehera je kroz povijest naseljeno stanovništvom koje je u kontinuitetu karakterizirala multietničnost i multiireligioznost i zajednički život koji je i na planu kulture donosio razne oblike sinkretizma. To se ogledalo i u raspostranjenosti glazbenih instrumenata koji su doprinosili ukupnoj kulturnoj slici. Zbog neistraženosti i nedovoljne društvene brige, mnogi od tih instrumenata i glazbe, plesa i književnog ispoljavanja kroz tekstove pjesama su prepušteni zaboravu.

2. Kao što smo kroz rad i pokazali da i u suvremenom dobu, a naravno u prošlosti još značajnije glazbeni instrumenti i njihovo korištenje u širenju tradicionalne glazbe su prisutni u svim svečanim prigodama i manifestacijama čime doprinose širenju općeg vedrog duha, poziva na radost života i poštovanje različitosti kao velikog bogatstva jednog društva kakvo je i ovo u Bosni i Hercegovini, odnosno konkretnije u Novom Šeheru. Time je potvrđena i prva pomoćna

hipoteza: *Tradicionalni glazbeni instrumenti i njihovo korištenje u širenju tradicionalne glazbe su bili sastavni dio svih značajnih događanja na području Novog Šehera, a do posebnog izražaja su dolazili u svadbenim i drugim svečanostima i okupljanja kao što su vjerska okupljanja, prela- sijela, završetak poljoprivrednih radova, zabave mladih itd.*

3. Mi smo i kroz rad pokazali da na području Novog Šehera i u prošlosti i danas postoje vrijedni izvođači tradicionalne glazbe koji su poznati i cijenjeni i izvan granica Bosne i Hercegovine. Snimci na nosačima zvuka i njihov veliki tiraž to dokazuju, a i oduševljenje publike na nastupima u Sarajevu, Zagrebu ili smotrama folkloru, te u drugim prigodama svakodnevnog života o tome govore. A izvođači i brižni čuvari glazbene tradicije su ljudi i žene koji imaju svakodnevna zanimanja i žive od svog rada baveći se poljoprivredom zanatima i drugim profesijama. Spremnost da se odvoji slobodno vrijeme za očuvanje tradicije, nastupe i manifestacije, često i uz vlastito financiranje, ali posebice rad s mladim u nastavljanju ove tradicije jesu za svaku pohvalu. To je i preporuka tijelima vlasti da vode računa o ovim ustrajnim i vrijednim domaćinima, bilo da se radi o HKUD „Gromovnik“ ili UG „Cicmanka“, jer takve udruge šire optimizam i pokazuju na primjeru kako se razvija tolerancija, ali i štititi narodna baština. Tome treba pridodati i potrebu da se stimuliraju posebno graditelji tradicijskih instrumenata, jer je to zahtjevan posao koji traži strpljivi višegodišnji rad samo na jednom instrumentu. Vrsni majstori izrade svih vrsta tradicijskih glazbenih instrumenata i sa novošeherskog kraja zaslužuju posebne poticaje u obavljanju vrhunskih zanata. Time smo dokazali i drugu pomoćnu hipotezu: Područje Novog Šehera je dalo više značajnih glazbenih stvaralaca u oblasti očuvanja izvorne narodne pjesme, kao i vrsnih izrađivača tih instrumenata čiji doprinos nije dovoljno istražen.

Mada se nismo detaljnije upuštali, zbog obimnosti teme o glazbi, sa svim aspektima administrativnog pripadanja cijelog područja Novog Šehera različitim lokalnim zajednicama općinskog nivoa kroz povijest, jasno je da i na osnovu naznaka da je naša treća hipoteza dokazana, jer se kroz različite administrativne aranžmane na različit način tretira i oblast tradicijske kulture, pa time i glazbe i njenih instrumenata, utvrđuju se različiti prioriteti i kriteriji dodjele ionako oskudnih sredstava za kulturu čime postoji realna opasnost da bez značajnijeg ulaganja i koordinirane kulturne politike teško mogu opstati trenutno dobrim dijelom na entuzijazmu pojedinaca ili grupe pojedinaca vrlo zahtjevni projekti obnove tradicije i posebice ulaganja u istraživanje koje je neophodno za prostor cijele države. Činjenica da država Bosna i Hercegovina nema jedinstvenu strategiju kulturne politike, da čak nema ni ministarstvo za kulturu, dovoljno govori da su u opasnosti od izumiranja i ovi tragovi tradicijske glazbe. Bivša zajednička država SFRJ je ulagala značajne napore na obnovi tradicijskog blaga i

kulturnog naslijeđa, a činjenica promjene administrativnog pripadanja nije donijela bitnije pomake u ovoj oblasti mada se to očekivalo. Time je dokazana i naša treća pomoćna hipoteza: Promjena administrativnih pripadnosti i vlasti kroz prošla stoljeća se osjetila i kroz promjene glazbenih instrumenata u Novom Šeheru i odnosu prema tradicijskoj glazbi, pa time i nestanku određenih instrumenata.

4. U cijelom radu smo pokazali da je glazba, pa time i njeni instrumenti uglavnom u službi jačanja optimizma i vedrine, mada je jasno da se i tu, kao i u svim drugim oblastima događaju i zlouporabe, svojatanja, pa i negiranja i potiranja tragova glazbe kao jedne od identitetskih odrednica određene narodnosne skupine. Nakon ratnih sukoba zajedničko djelovanje, pa i razmjena instrumenata, zajednički nastupi osnažuju ideje o funkciji glazbe kao elementa spajanja, a ne razdvajanja. To se pokazuje uz pozitivne priimjere u praksi i na pdoručju Novog Šehera i to treba osnaživati, podržavati i isticati kao pozitivan trend. Time se potvrdila i naša treća pomoćna hipoteza: Njegovanje tradicionalne narodne glazbe i održavanje izrade glazbenih instrumenata, izrade narodnih nošnji i zajednički nastupi i prezenetacija narodne baštine svih naroda i narodnosti doprinosi jačanju povjerenja i osnaživanju elemenata suživota.

5. Na osnovu svega i naprijed rečenog, a i poznavajući izuzetno mala ulaganja koja na svim razinama su daleko ispod europskog prosjeka za kulturu i obrazovanje u cjelini, jasno je da je Bosna i Hercegovina suočena sa kroničnim problemom odnosa prema važnim oblastima koje ne dobijaju dovoljnu pažnju u društveno-političkom životu. To dovodi u pitanje i koncepte zaštite narodne baštine i utvrđivanju prioriteta njene zaštite. Nedovoljna briga društva i nedovoljna ulaganja, ali i neodstatak strateškog pristupa doprinosi (samo) snalaženju, pa i mešetarenju i u oblasti zaštite tradicijske glazbe i instrumenata. Prepuštenost na snalaženje pojedincima i grupama umjesto organiziranog rada i planskog djelovanja često je je samo u pokušajima oživljavanja kulturno-umjetničkih društava. Uglavnom je taj rad zasnovan na entuzijazmu pojedinaca što ne može na dugoročni način osigurati održivi razvoj u ovoj oblasti. Nažalost, time se potvrdila i naša četvrta pomoćna hipoteza: Zadržavanje tradicionalnih glazbenih instrumenata i glazbe koja se popularno naziva izvornom narodnom glazbom u savremenom dobu je zasnovana uglavnom na entuzijazmu pojedinaca i pokušaju oživljavanja rada kulturno-umjetničkih društava.

Mada bi se iz svega navedenog mogla izvući sumorna prognoza i ovakvo stanje ulijeva nadu da se izdržala teška proba vremena i da se u začetku ili u već poodmakloj fazi, nalaze projekti oživljavanja glazbene tradicije i time i tradicionalnih glazbenih instrumenata. Postignuti rezultati obavezuju lokalne zajednice i općine, ali i kanton/županiju, pa i Federaciju i cijelu državu Bosnu i Hercegovinu da, uz pomoć međunarodnih organizacija, kod kojih postoji

raspoloženje da pomognu, da se na inovativniji način krene naprijed u koncipiranju jedinstvene politike u oblasti kulture. Na to sve u Bosni i Hercegovini obavezuju visoki dosezi upravo u u kulturnom predstavljanju zemlje. Za takvo što područje Novog Šehera bi moglo biti pozitivan primjer. A neka i ovaj rad bude inicijativa da se dokumentuju i predlože za Listu svjetske baštine izrada šargija i sviranje na šargiji Novog Šehera i sviranje na dvojnicama Novi Šeher.

5. LITERATURA

Knjige i tekstovi u časopisima:

1. Antonijević, Dragana (2010) Ogleđi iz antropologije i semiotike folklorā, Beograd : Srpski genealoški centar: Odeljenje za etnologiju i antropologiju Filozofskog fakulteta
2. Bakić, Sarina (2021), Kontroverze recepcije kulture. Sarajevo: Univerzitet u Sarajevu, Fakultet političkih nauka.
3. Buble, Nikola (1998), Uvod u etnomuzikologiju, I dio, Split: Umjetnička akademija Sveučilišta u Splitu
4. Ceribašić, Naila et al. (2019) Musings on Ethnomusicology, Interdisciplinarity, Intradisciplinarity, and Decoloniality, Zagreb: Etnološka tribina, br. 49 (42), 3-39. <https://doi.org/10.15378/1848-9540.2019.42.01>
5. Čaušević, Merima (2022) Muzička kultura u Bosni i Hercegovini, Sarajevo: Pregled Volume 63, br. 1, str. 69-85.
6. Čavlović, Ivan (2011), Historija muzike u Bosni i Hercegovini. Sarajevo: Muzička akademija.
7. Ćurčić. Vejsil (1935) *Sarajevska čalgija*“. Glasilo HD „Napredak“. Sarajevo
8. Džambo, Jozo i Kljajić, Stipo (ur.) (2018), Od Ponijeva do Šehera: povijest župe Svetog Ilije Proroka- Novbi Šeher, Sarajevo: Svjetlo riječi i Novi Šeher: Rimokatolički župni ured Svetog Ilije Proroka
9. Đedović, Rusmir (2012), Prilog poznavanju razvoja „izvorne muzike” u okolini Gračanice, Gračanički glasnik br. 34/17, Gračanica, str. 217-228.
10. Haviland, Wiliam, (2004), Kulturna antropologija, Zagreb: Naklada Slap
11. Karača, Beljak, Tamara (2019), Uvod u etnomuzikologiju, Sarajevo: Muzička akademija Univerziteta u Sarajevu, Institut za muzikologiju
12. Karača, Beljak, Tamara, Talam, Jasmina, Penić, Dragica i Kenjelović, Milorad (2019), Vodič kroz tradicionalnu narodnu muzku Bosne i Hercegovine, Sarajevo: ITCM Nacionalni komitet u Bosni i Hercegovini
13. Marinović, Jozo (2005) *Naši korijeni*. HAKD Žepče: „Concordia“
14. Merijić, fra Branimir (2022), Narodna glazba Bosne i Hercegovine, Mostar-Sarajevo: Hercegovačka franjevačka provincija Uznesenje BDM, Franjevačka knjižnica Mostar, Univerzitet u Sarajevu, Muzička akademija i Informativni centar „Mir Međugorje“
15. Milojević, Jasmina (2006), Problemi definisanja etnomuzikologije kao teorije kulture/kultura, Beograd: Muzički talas, vol. 13, br. 34-35, str. 48-52

16. Mrak, Ivan (2013). Kulturna dobra kao nositelji kulturnih i ekonomskih vrijednosti. *Vjesnik Državnog arhiva u Rijeci (1331-5137)* 53-54. Rijeka. 139-164.
17. Pandurević, Tatjana. 1986. *Saz u Bosni*. diplomski rad. mentor dr. Ankica Petrović. Sarajevo: Muzička akademija
18. Rice, Thimoty (2013), ETHNOMUSICOLOGY A VERY SHORT INTRODUCTION, e-book Oxford, dostupno na: https://hugoribeiro.com.br/area-restrita/Rice-Ethnomusicology-A_very_short_introduction.pdf (posjeta 20.10.2022.)
19. Ristivojević, Marija (2014). Muzika kao nematerijalno nasleđe, Beograd: *Antropologija* 14 (3), str. 135–142.
20. Šilić, Miroslav (2008), *Narodni plesovi, pjesme i običaji Hrvata srednje Bosne*. Hrvatska kulturna zajednica u Federaciji BiH. Krvavica
21. Talam, Jasmina (2017), *Pripovijedanje kroz pjesmu: narativni oblici u narodnoj muzičkoj tradiciji Bosne i Hercegovine*, Sarajevo: Univerzitet u Sarajevu ;uzička akademija
22. Talam. Jasmina (2014), *Narodni muzički instrumenti u Bosni i Hercegovini*. Institut za muzikologiju UNSA. Sarajevo
23. Trako, Šukrija. (2003), *Saz u Bosni*. Visoko: Fondacija Omera Pobrića „Institut sevdaha“.
24. Vidaković, Davor (2022), *Samoupravljači između čekića i srpa: novi muzički narativi u jugoslovenskom samoupravljanju*, Banja Luka: Naučno udruženje Sociološki diskurs
25. Zlatanović, Sanja (2007), *Svadba i konstruisanje identiteta*, Beograd, Zbornik Etnografskog instuta SANU, br, 23, str. 35-46

Rječnici i leksikoni:

1. Mičijević, Senad (2009), *BOSANSKI ETNOLOŠKI RJEČNIK*, Mostar, Federalno ministarstvo obrazovanja i nauke
2. Mimica Aljoša (ur.) (1982), *SOCIOLOŠKI LEKSIKON* Beograd, Savremena administracija
3. Mimica, Aljoša i Bogdanaović, Marija (ur.) *SOCIOLOŠKI REČNIK*, Beograd. Savremena administracija
4. Vujaklija, Milan (1971), *LEKSIKON STRANIH REČI I IZRAZA*, Beograd, Prosveta

Zakoni i konvencije:

1. Konvencija o zaštiti nematerijalne kulturne baštine Ujedinjeni narodi , 2003. <https://fmks.gov.ba/files/Konvencija-o-ocuvanju-nematerijalnog-kulturnog-naslijea.pdf> (posjeta 10.09.2022.)

2. Konvencija o zaštiti svjetske prirodne i kulturne baštine iz 1972. godine na: http://www.birdwatchingmn.org/images/Konvencije/konvencija_o_zastiti_svjetske_prirodne_i_kulturne_bastine.pdf (posjeta 10.04.2023.)

Internet stranice:

1. Blog Zerina Berbića na: <https://sevdalinka.info/sa-habsburzima-dosla-je-harmonika/#> (posjeta 15.10.2022.)
2. Čamo, Hamdo, Narodni žičani instrumenti dostupno na: <https://hamdocamo.wordpress.com/2012/10/18/narodni-zicani-instrumenti-saz-sargija-tambura/> (datum pristupa 20.03.2023)
3. Etnografski muzej Zagreb, (datum pristupa 07. 07. 2022.) <https://emz.hr/>
4. Frula info portal (datum pristupanja 01. 04. 2023.) <https://www.frula.info/frule-razno/prstored-i-odr%C5%BEavanje/>
5. Hrvatska tradicijska glazbala (datum pristupanja 12. 04. 2022.) <https://gajde.com/>
6. <https://globalica.webs.com/povjestglobalice.htm> (datum pristupanja 30.04.2023.)
7. <https://www.facebook.com/338634932962012/posts/historija-novog-%C5%A1ehera-i-osnovni-podaci-o-na%C5%A1em-mjestu-malo-du%C5%BEi-je-tekst-alivr/730415453783956/?locale=hr> HR (datum pristupanja 30.04.2023.)
8. ICTM BiH <https://ictmbih.wordpress.com/> (posjeta 10.10.2022.)
9. Portal NOMAD, (datum pristupanja 10. 08. 2022.) <https://nomad.ba/>
10. Portal za digitalizaciju, arhiviranje i očuvanje kulturne baštine Tkanica.org, (datum pristupanja 16.06.2022.) <https://tkanica.org/>
11. UNESCO u Bosni i Hercegovini http://unescobih.mcp.gov.ba/UNESCO_u_BiH/Default.aspx?id=14229 (posjeta 10.09.2022)
12. Znanstveni članak prof. Tomislava Krvarića na portalu Karlovačke županije https://www.kazup.hr/images/HARMONIKA_povijesni_razvoj.pdf (datum pristupanja 30. 03. 2023.)

6. PRILOZI: INTERVJUI SA IZVOĐAČIMA I PROIZVOĐAČIMA

6.1. prilog broj 1. Marica Filipović-Mara Danušina

(Intervju sa sviračicom šargije, bugarije i dvojnica te aktivisticom za njihovu zaštitu, gđom Maricom Filipović-Marom Danušinom)

1. Koliko dugo svirate tradicionalne glazbene instrumente?

Šargiju sam počela svirati 1972. godine sa svojih 7 godina, a isto tako i dvojnice, dok sam bugariju počela svirati kasnije. Radim to iz ljubavi, ne treba mi profesionalizam, čuvam samo ono što je čisto izvorno. Na taj način radim i s kulturno umjetničkim društvom koje vodim.

2. Od koga ste naučili svirati?

Prije je bila sramota da žensko svira šargiju, što je meni neprihvatljivo. Smatram da ne postoje muško-ženski poslovi. Kao dijete sam potajno uzimala tatinu šargiju i sama učila svirati. Gledala sam i slušala kako tata nagađa i svira šargiju i pamtila. Znala sam da mi kao ženskom djetetu nitko neće htjeti pokazati. Također, prije je bilo malo instrumenata pa tako i šargija, nije baš svatko imao instrument. Znala sam imati i problema ako tata primijeti da je netko svirao ili kad bi mi pukla žica. Uvijek sam morala vraćati šargiju onako kako ju je i otac ostavljao. Dvojnice sam također počela 1972. godine. Gledala sam i slušala susjeda dok smo čuvali krave, ali mi nije nikada dozvolio da probam i ja. Moj brat je kupio dvojnice u to vrijeme na vašeru u Osovi. Htio je on učiti svirati, ali sam ga preduhitrila. Dok sam čuvala krave istovremeno sam učila i svirati dvojnice. Jedne prilike sam došla kući s ispaše i da se pohvalim bratu kako sam naučila svirati, on mi otme dvojnice i polomi ih. Bilo mi je žao tih dvojnica, ali uskoro je kupio druge iako se nikad nije naučio.

3. Kad ste počeli bugariju svirati?

Bugariju sam počela svirati nakon rata, dobila sam prvu bugariju na poklon. Drugačija su polja i drugačije se štima od šargije, ali ima jako lijep zvuk. Osobno mi je zvuk bugarije puno ljepši od zvuka šargije.

4. Stari ljudi kažu da je bugarija preteča šargije.

Da. Prije su se svirale dvojnice i bugarija, a čak su neki svirali i gajde. Šargija je kod nas zaživjela tek krajem 19. stoljeća, nastala je od saza, ali razlikuje se oblikom.

5. Zna li kada dvojnice dolaze na naše prostore?

Dolaze prije šargije. Svi mi koji ovdje živimo vučemo korijene iz Hercegovine i pretpostavljam da smo dvojnice povukli iz Hercegovine. Već sam spomenula da su se nekada i gajde svirale što potvrđuje pretpostavku da su neke stvari donijeli naši preci iz Hercegovine.

6. U kojim se prigodama sviraju tradicionalni instrumenti i što je sve moguće svirati na njima?

Sviralo se uvijek kad su svadbe, sijela, prela, prije su se također igrala i kola pred crkvom, na seoskim raskršćima se prije često sviralo. Prije nikada instrumenti nisu svirali dok netko pjeva. Ako bi u kolu netko zapjevao, instrumenti bi stali. Kasnije se dodala i violina u tradicionalnu glazbu. Izvorna svirka se puno modificirala u posljednje vrijeme, na šargije se dodaju dodatna polja, ubacuju se neki moderni instrumenti. Gubi se ono izvorno što ja osobno ne odobravam. Dvojnice su se najčešće svirale na ispaši ili dok se negdje putovalo, također moguće je i pratiti pjesme na dvojnica.

7. Koji su Vaši najistaknutiji nastupi?

Pa navela bih događaje koje je organizirao prof. Stjepan Vučković, čovjek za kojeg mogu reći da svira sve tradicionalne instrumente. Na takve događaje obično nosim svoja tri instrumenta i uživam kada se okupi više svirača. KUD „Ognjišta“ vodim od 1995. godine i svirala sam diljem BiH i Europe. Moram priznati da bih nekada voljela i poigrati kolo umjesto da sviram, ali uvijek ispadne da ja sviram.

8. Jeste li koga naučili svirati šargiju ili dvojnice?

Sigurno 15-ak osoba koje jako lijepo sviraju sam naučila svirati šargiju, a posebno mi je drago što sam jednog člana svoje obitelji naučila da svira šargiju. Mislim da je sada bolji i od mene. Za dvojnice nažalost vlada manje interesovanje, naučila sam dvoje osobe svirati dvojnice. Ljudi brzo odustaju od učenja tradicionalnih instrumenata.

9. Je li tradicija sviranja izvornih instrumenata dovoljno zaštićena na našim prostorima?

Naše sviranje i pjevanje na našem prostoru nije dovoljno zaštićeno. Trebamo nastojati da te stvari budu pod UNESCO-ovom zaštitom. Razgovarala sam o tome i s nekim etnologima. U Posavini ljudi već rade na tome, ali potrebno je isto učiniti i za naše područje jer se naš način sviranja i pjevanja tj. naša kajda se razlikuje od svih drugih krajeva. Kod nas se prije po načinu pjevanja moglo prepoznati i iz kojeg sela tko dolazi, po tome smo također specifični. Bojim se da za 50 godina neće postojati tradicionalni način sviranja.

10. Danas na našem području imamo značajan broj mladih svirača šargije, dvojnica i violine, ali što je s bugarijom? Pada li nam bugarija u zaborav?

Bugarija polako pada u zaborav. Žao mi je što današnji svirači prave biznis od sviranja. Nitko se ne posvećuje prenošenju tih znanja na nove generacije. Također, umrlo je puno ljudi koji su prije svirali bugariju.

11. Postoji li neko posebno kolo koje je vezano za bugariju?

Četverac je prije bilo kolo koje se često sviralo na bugariji iako se može svirati i na šargiji.

12. Imate li neku poruku za kraj?

Mislim da je potrebno poticati sve one koji sviraju tradicionalne instrumente da uče nove naraštaje. Voljela bih da se naša izvornost sačuva.

6.2. Prilog broj 2. Petar Budimir

(Intervju s graditeljem violina i šargija g. Petrom Budimirom)

1. Koliko dugo gradite violine i šargije?

Violine i šargije gradim već dvadeset godina.

2. Što je teže napraviti, violinu ili šargiju?

Teže je napraviti violinu. Šargija je jedna zvučna kutija i nije je komplicirano napraviti dok je violina sama po sebi zahtjevna. Da bi se jedna violina kompletno napravila do kraja potrebno je između 280 i 320 sati rada na njoj. Proces izrade počinje odabirom drveta, najbolji su smreka i javor. Drvo za violinu kad se siječe ne smije pasti na zemlju kako se ne bi oštetilo, potom se siječe i suši. Nakon sušenja drvo se iscrta pomoću šablona koji se zovu carge i potom se obrađuje i kopa ručno. Bosanski javor iz okoline Grahova je u svijetu najbolji za izradu violina.

3. Kada je izrađena prva violina na našem kraju?

Prvu violinu napravio je Lozančić (ime nepoznato) iz Ozimice otprilike prije pedeset do šezdeset godina. Mislim da je napravio samo dvije violine.

4. Ima li zainteresiranih mladih osoba za izradu tradicionalnih glazbala?

Za šargije ima, ali za violinu baš i nema jer ih obeshrabri kada im kažem koliko je vremena potrebno da se napravi samo jedna violina.

5. Kakva su Vaša predviđanja za budućnost izrade naših tradicionalnih instrumenata na novošeherskom području?

Šargije će ljudi i dalje graditi, mislim da neće izumrijeti. Puno mladih dođe i kupiti šargiju, a violine još nitko drugi nije počeo praviti.

6. Od kojih dijelova se sastoji violina? Kako teče proces izrade i sklapanja?

Prvo se obradi poledina violine, kad nju završim onda stavljam mostiće koji se polijepe, potom se stavlja gornja daska. Za sviranje izvorne glazbe, najbolja debljina daske je od 1 do 2 milimetra, ovisno o gustoći godova na drvetu. Ako su godovi rijeđi kao npr. kod smreke onda ide deblja daska, a ako su godovi gušći onda ide tanja daska. Godovi u drvetu su kao armatura u betonu. Također unutar violine se lijepi bas balkon koji drži dasku te utječe na zvuk tj. na akustiku. Bas balkon se nalazi točno ispod kobilice na sredini ispod gornje daske. Ljepilo koje

se koristi je na bazi vode, zbog kasnijih popravki viline da se može rasklopiti bez oštećenja. Ljudi nekad koriste i druga ljepila, ali kada dođe do popravke violine onda ju je nemoguće otvoriti a da ju se ne ošteti. Vrat violine se ugrađuje prije gornje daske, on se lijepo uklopi. Nakon što se violina sastavi onda se lakira i brusi. Imam specijalnu pastu za brušenje koja služi baš za glazbala. Violinu lakiram po pet – šest puta uljanim lakom i nakon svakog lakiranja se violina brusi dok se ne nanese završni lak.

7. Što nam možete reći o izradi šargije?

Šargije pravim isključivo od drveta trešnje, javora i oraha. Proces izrade počinje kopanjem kutle, kopa se sirovo drvo na debljinu od 1 do 1,5 cm potom ide proces sušenja. Stavim sirovu dasku u mekinje nakon što je izvagam, mekinje izvlači vlagu kao vakumska sušara. Kasnije opet vagam dasku i po tome vidim koliko se drvo isušilo. Dasku ostavljam na sušenju i do 4 godine te potom krenem u daljnji proces izrade šargije. Kutla je debljine od 3 do 4 milimetra, a gornja daska tzv. zvučnica je debljine 2,5 milimetara i pravi se od smreke. Prije postavljanja gornje daske ugrađujem vrat ili repač šargije na koji se stavljaju perde ili pragovi te čivije za štimanje.

6.3 Prilog broj 3. Ivica Tomić- Tome

(Intervju sa sviračem šargije i violine g. Ivicom Tomićem – Tometom)

1. Kada prva violina dolazi na područje Novog Šehera?

Prva violina dolazi otprilike 1968. godine. Tada su jedini svirači bili pokojni Antić iz Galovca i pokojni Šimo iz Ljubatovića. A ja sam počeo svirati violinu 1972. godine, volio sam taj instrument i kao i danas naravno. Prvu violinu je kupio moj stariji brat od kojeg sam potajno uzimao violinu i sam učio svirati dok je on bio u školi i tako je sve počelo.

2. U kojim prigodama i što se sve može svirati na violini i šargiji?

Kod nas se skoro u svim prigodama, krštenje, svadba, pričest uvijek se traži i sviraju violina i šargija, violina bez šargije nije baš potpuna. Mogu se svirati kola, a također i pratiti pjesme. Dakle za svaku prigodu se violina i šargija sviraju na našem podnevlju, a i šire.

3. Koji su vaši značajniji nastupi s violinom i šargijom?

Svirajući sam obišao cijelu Bosnu gdje god se sviraju i slušaju violina i šargija, nema mjesta u kojem nisam bio, a svirao sam profesionalno s izvornim grupama od 1979. godine, počeo sam s grupom „Bracini bečari“ kasnije sam svirao i s „Bosanskim žuborima“. Obišao sam puno država poput Švicarske, Austrije, Njemačke, Švedske, Belgije itd. Bilo je lijepih svirki od kojih bih izdvojio svirku u Hamburgu gdje smo u publici imali 5 000 ljudi.

4. Je li sviranje violine u tradiciji svih naroda novošeherskog kraja?

Do rata nije bilo nekih interesanata, a poslije rata mogu reći da se kod puno mladih probudila želja za učenjem sviranja violine. Imam puno svojih učenika koji su danas odlični svirači i koji čak i nastupaju.

5. Smatrate li da je na našem kraju tradicija sviranja violine dovoljno zaštićena?

Tu tradiciju dosta promoviramo kroz škole šargije i violine, a naravno da uvijek može bolje. Trebalo bi više ulagati u djecu koja vole violinu i šargiju.

6. Što biste još mogli reći za violinu na novošeherskom području?

Smatram da je violina danas puno zastupljenija nego što je prije bila. Također, sviranje na violini pa tako i na šargiji se stalno usavršava.

7. Znete li kada je šargija došla ove krajeve?

Ne mogu reći sa sigurnošću, ali znam da potječe iz Turske tj. iz Osmanskog doba, mi smo to prihvatili u našu tradiciju. Znam da su prije ljudi pravili dosta manje i skromnije šargije od onih koje imamo danas. Ljudi su znali za veoma kratko vrijeme napaviti neku šargiju sa dvije žice, a danas se prave veće šargije sa četiri, pet i više žica.

8. Koliko dugo svirate šargiju?

Počeo sam otprilike sa svojih 5-6 godina, a prvu ploču sam snimio 1972. godine s pokojnim Nikom Grličem – Ledom. Nešto više od pedeset godina sviram šargiju. Šargiju sam također naučio sam svirati.

9. Jeste li svoje znanje sviranja šargije prenijeli na nekoga mlađeg?

Jesam mnoge kroz školu šargije, a imaju 3-4 momka koji sviraju i profesionalno i žive od toga. Mogu reći da je Novi Šeher trenutno bogat ljudima koji se bave sviranjem tradicionalnih instrumenata ali i izvornim pjesmama.

10. Imate li neku poruku za kraj?

Mislim da bi svaka kuća trebala imati neku šargiju pa neka se djeca i igraju s njom jer će na taj način djeca zavoljeti šargiju jer ako naša djeca nikad ne vide šargiju onda će vjerojatno početi prihvaćati neke druge instrumente.

7. BIOGRAFIJA

Ante Kelavić je rođen 17. 04. 1996. godine u Žepču. Osnovnu školu je završio u Novom Šeheru 2011. godine. Srednju ekonomsku školu završava 2015. g. u KŠC „Don Bosco“ u Žepču. Fakultet političkih nauka u Sarajevu upisuje 2015. godine, a zvanje bachelora sociologije stječe 2018. g. te iste godine upisuje Master studij na Odsjeku za sociologiju Fakulteta političkih nauka u Sarajevu.

FAKULTET
POLITIČKIH
NAUKA

Obrazac AR

UNIVERZITET U SARAJEVU – FAKULTET POLITIČKIH NAUKA
IZJAVA o autentičnosti radova

Stranica 80 od 82

Naziv odsjeka i/ili katedre: Odsjek za sociologiju

Predmet: Etnologija

IZJAVA O AUTENTIČNOSTI RADOVA

Ime i prezime: Ante Kelavić

Naslov rada: Tradicionalni glazbeni instrumenti i njihov kulturni utjecaj na području
Novog Šehera

Vrsta rada: Završni magistarski rad

Broj stranica: 80

Potvrđujem:

- da sam pročitao/la dokumente koji se odnose na plagijarizam, kako je to definirano Statutom Univerziteta u Sarajevu, Etičkim kodeksom Univerziteta u Sarajevu i pravilima studiranja koja se odnose na I i II ciklus studija, integrirani studijski program I i II ciklusa i III ciklus studija na Univerzitetu u Sarajevu, kao i uputama o plagijarizmu navedenim na web stranici Univerziteta u Sarajevu;
- da sam svjestan/na univerzitetskih disciplinskih pravila koja se tiču plagijarizma;
- da je rad koji predajem potpuno moj, samostalni rad, osim u dijelovima gdje je to naznačeno;
- da rad nije predat, u cjelini ili djelimično, za stjecanje zvanja na Univerzitetu u Sarajevu ili nekoj drugoj visokoškolskoj ustanovi;
- da sam jasno naznačio/la prisustvo citiranog ili parafraziranog materijala i da sam se referirao/la na sve izvore;
- da sam dosljedno naveo/la korištene i citirane izvore ili bibliografiju po nekom od preporučenih stilova citiranja, sa navođenjem potpune reference koja obuhvata potpuni bibliografski opis korištenog i citiranog izvora;
- da sam odgovarajuće naznačio/la svaku pomoć koju sam dobio/la pored pomoći mentora/ice i akademskih tutora/ica.

Mjesto, datum

Potpis

Sarajevo 14.07.2023. godine
